

Nahvu Sanâdıkı Vakfiyye Zetu Sıfatın İstismariyye / Yatırım Amaçlı Vakıf Fonlarına Doğru¹

Usame Abdulmecid el-Ânî*
Arapça'dan Çeviri: Mustafa Altunkaya**

Öz

Araştırmacının amacı, bu çalışma üzerinden vakıf sandıkları tecrübesini ve hedeflerini sunmak değildir. Zira bu işi ümmetin çok sayıda bilim insanı zaten yaptılar. Araştırmacı burada vakıf fonlarının yatırıma aktarılacak suretiyle büyütülmesi, böylece bu fonların atıl kalmadan istenilen üstün amacı gerçekleştirmesi ve sürdürülebilir kılınmasının imkanları üzerinde çalışmaktadır.

Araştırma amacının gerçekleşmesi için bu çalışma üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölüm, yatırım vakıflarının üstünlükleri ve ilkelerini ele alır. İkinci bölüm, kamuya açık alımlar yoluyla vakıfların finansman yöntemlerini, üçüncü bölüm ise, yatırım fonları tecrübesinin vakıf fonlarına uyarlanması ve vakıf yatırım fonlarının oluşturulmasını konu alır. Aynı zamanda çalışma, bu araştırmanın en belirgin sonuçlarının sunulduğu bir sonuç kısmını da içermektedir.

The Waqf Investment Funds

Abstract

The aim of this research is not to discuss waqf funds and their objectives, as this has been done extensively by the academic community. The researcher focuses instead on the growth of waqf fund investment, to prevent them from becoming inactive and allow them to serve their high purposes; and on the prospects of the funds' sustainability.

To reach these aims the paper is divided into three sections. In the first section, we discuss the advantages and principles of investment waqfs. Then, we argue about the methods of financing waqf through public purchases. In the third section, we focus on the establishment of waqf investment funds. The results of this analysis are presented in the conclusion section.

1 Mecelletü'l-Müslümi'l-Muasır'ın Ocak 2013 sayısında yayınlanmıştır.

* Prof.Dr., Lebenase French University, Erbil/IRAK

** Yard.Doç.Dr., İnönü Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

Giriş

Alemlerin Rabbi Allah’a hamd, Peygamberlerin önderine salat ve selam olsun.

Mali krizler çağında ve sermayenin hızlı hareketliliği ile bunun sebep olduğu ulusal ekonomiler üzerindeki dalgalanma etkisi, ekonomik istikrarın güçlenmesine katkı sağlayacak stabl (vakıf) fonların varlığına şiddetle ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Bu fonlar, sermaye daralmasında ve ihtiyaç halinde ekonominin gelişme ivmesini korumaya yönelik işlev görürler.

Tasarrufların yetersizliği ile karşı karşıya olan toplumlarımızda beklentiler; ferdî, ailevî ve benzeri tasarrufların – ekonomiye kazandırılması en iyi yol olmakla birlikte – söz konusu daralmayı önleyici ve milli ekonomiyi tetikleyici bir rol oynamaları yönündedir.

Dünya bankacılığı ve İslamî bankacılık tecrübesi, sınırlı da olsa yatırım fonları şeklinde adlandırılan bu tarz birikimleri ekonomiye kazandırabilmiştir. Böylece bir kısım yatırımcılar, bu fonları bir araya getirip daha büyük ölçeklerde bir birikime dönüştürerek, bireysel olarak gerçekleştiremedikleri imtiyazları gerçekleştirebilecek şekilde yönetmeye çalışmışlardır.

Bir başka açıdan iktisat tarihi ve günümüz tecrübesi, vakıf müessesesinin çeşitli alanlarda temel toplumsal ihtiyaçları karşılamada, sektörel boşlukları doldurmada ve devlete ağır gelebilecek ekonomik yükleri hafifletmede gerçekleştirebildiği büyük başarılarla doludur.

Geçen yirmi yılda yaklaşık olarak bir kısım İslam ülkelerinde (Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Malezya, İslam Kalkınma Bankası vb.) vakıflarla ilgili önemli bir birikim ortaya çıkmış ve bu tecrübe “vakıf fonları” adıyla literatüre girmiştir. Bu isimlendirmeye; ölümden sonra bile mükafatı kesilmeyecek olan bir sevaba nail olma niyetiyle, büyük mülk ve akarları olmayan vâkıfların (vakıf kurucuları) birikim ve hayallerini bir araya getirerek, belirli bir toplumsal gereksinimin teminine dönüştürmeyi veya belli bir sektörün kalkınmasına ya da sosyal boşlukların kapatılmasına yönlendirmeyi ifade etmektedir.

Araştırmanın Amacı:

Araştırmacının amacı, bu çalışma üzerinden vakıf sandıkları (fonları) tecrübesini ve hedeflerini

sunmak değildir. Zira bu işi ümmetin çok sayıda bilim insanı zaten yapmış bulunmaktadır. Araştırmacı burada vakıf fonlarının yatırıma aktarılacak suretiyle büyütülmesi, böylece bu fonların atıl kalmadan istenilen üstün amacı gerçekleştirmesi ve sürdürülebilir kılınmasının imkanları üzerinde çalışmaktadır.

Araştırmanın Gereklileri:

Çalışmanın amacı aşağıda maddeler halinde sunulmuştur:

1. Küresel ölçekte ve İslami olarak yatırım fonları tecrübesinin gerçekleştirdiği birçok özelliğe binaen diğer araçlardan daha üstün olması ve risklerden kaçınması.
2. Özellikle toplumumuzda sermaye kesiminin azlığı ve düşük gelir skalası dikkate alındığında vakıf geleneğinin yeniden canlandırılması ve toplumsal bir pratiğe dönüştürülmesinin önemi.
3. Vakıf fonları tecrübesinin sürdürülebilirlik ve kuruluş amaçlarının gerçekleştirilmesi bakımından ortaya koyduğu başarı.
4. Yatırım amaçlı vakıf fonlarının karakteristik yapısı. Bu ise ya (Kur’ân-ı Kerîm ve Kurân İlimleri Vakfı, Bilimsel ve Sosyal Kalkınma Vakfı gibi) Kuveyt Vakıflar Genel Müdürlüğü’nde beşeri sermayenin yatırıma dönüştürülmesi şeklinde olur veya Katar örneğinde Bilimsel ve Kültürel Gelişme Vakfı Bankası, Kur’ân ve Sünnet’e Hizmet Vakıf Bankası vb. şeklinde ya da Sağlık Geliştirme Vakıfları ve Bankalarında olduğu gibi dolaylı yatırım şeklinde olur.
5. İslam Dünyasında iktisadi kalkınmanın finanse edilmesinde gerekli ve yeterli tasarrufların olmaması.

Araştırmanın Çerçevesi:

Araştırma amacının gerçekleşmesi için bu çalışma üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölüm yatırım vakıflarının üstünlükleri ve ilkelerini ele alır. İkinci bölüm kamuya açık alımlar yoluyla vakıfların finansman yöntemlerini, üçüncü bölüm ise, yatırım fonları tecrübesinin vakıf fonlarına uyarlanması ve vakıf yatırım fonlarının oluşturulmasını konu alır. Aynı zamanda çalışma, bu araştırmanın en belirgin sonuçlarının sunulduğu bir sonuç kısmını da içermektedir.

1. Vakıf Yatırımı (İşletilmesi), Hüküm Ve İlkeleri

1.1. İki Fon (Vakıf Fonu – Yatırım Fonu) Arasında

Vakıf fonları ile yatırım fonları arasındaki benzerlik ve ayrışma noktalarına değinmeden önce, başlangıç olarak her iki kavramı kavramsal olarak tanımlamak gerekmektedir. Prof. Dr. Muhammed Zühaylî vakıf fonlarını; Vakıf geleneğinin yaşatılması ve hayrî amaçlarının gerçekleştirilmesi için, bir kısım şahıslardan teberra ve hisse yoluyla nakit varlıklarının toplanması, bu varlıkların yatırıma aktarılması, sonrasında ise kira vs. gelirlerinin hem birey hem de toplumun faydalanabileceği kamu yararına harcanması olarak tarif eder. Böylece ona göre amaçlanan hayır hizmetleri ümmete, topluma ve bireylere ulaşacak, kamu ve özel alanları kapsayacaktır. Aynı zamanda vakıf fonu, bu fonların gereklerine riayet edecek, fonları koruyacak, yatırım ilkelerini denetleyecek, kâr dağılımını yazılı şartlar doğrultusunda yapacak bir yönetim oluşturulmasını ifade eder.¹

Yatırım fonlarına gelince bunlar yeni mali araçlar ile çalışan ve sermayeyi korumakla birlikte yatırım geri dönüşlerini (getirilerini) artırmayı amaçlayan kurumlardır. Bu nedenle yatırım fonları, küçük yatırımcıların varlıklarını değerlendirebilecekleri uygun bir araç olarak kabul edilirler. Dolayısıyla yatırım fonlarını şöyle tanımlamak mümkündür: Yatırım fonları; hisse ortaklıkları şeklinde, eşit hisseli yatırım araçları ya da diğer mali evrak ile halkın tasarruflarını toplayıp bunların yönetimini taahhüt eden, tasarruf sahipleri adına söz konusu ekonomik değeri çeşitli yatırım alanlarında ve mali evrak üzerinde, minimum riskle maksimum kâr elde edecek şekilde yöneten mali kuruluşlardır.²

Yukarıdaki tanımlardan anlaşıldığına göre, yatırım fonları ile vakıf fonları birbirinden tamamen farklıdır. Öncelikle amaç yönünden her iki fon arasında belirgin bir fark vardır. Yatırım fonları, tasarrufları toplayarak yatırım amaçlı değerli kâğıtlara aktarır veya diğer alanlarda sermaye piyasasına kanalize eder. Buna karşılık vakıf fonları ise, vakıf geleneğini yaşatmak için topluma daha yakın, sosyal eğilimle-

ri ve ihtiyaçları dikkate alan, ilerici boyutlara sahip projeleri amaç edinir.

Yine yatırım fonu, hissedarlarına geliri paylaştırılmak üzere ve ekonomik bir gelir elde etme beklentisi ile çalışır. Oysa vakıf fonunda hedef, bizzat vakfın kendisidir. Vakıf fonlarından veya bu fonların gelirlerinden faydalanan kimseler de vakfın tevcihinde ve kaynağında yer alan, kendilerine vakfın ait kılındığı kimselerdir.

Mevzuat ve hukuka uygunluk bakımından ise iki fon arasında bir fark yoktur. Her iki fon da satış hükümleri ve helal-haram hususlarına riayet gibi İslam Hukuku'nun gerektirdiği ilkelere (mevzuata) uygundur.

Yatırım fonlarının yönetimi, hisse sahiplerinden oluşan bir idari meclisin varlığına dayanır. Meclis üyeleri, şirketin çeşidine göre hisselerin idaresi ile sorumlu ve kendisinden istenileni gerçekleştirmeye çalışan bir yöneticiye görev verirler. Dolayısıyla buradaki fon yöneticisi, yatırımcı hissedarların temsilcisi olur. Vakıf fonlarının yönetimi de aynı şekilde bir idari meclise dayanır. Ancak burada meclis yönetimine Vakıflar Meclis Başkanının seçtiği halktan üyeler de bulunur. Vakıf fonları için Vakıflar Genel Sekreterinin kendi görevlilerinden atadığı bir müdür belirlenir. Böylece vakıf idare meclisi, vakıf hükümleri çerçevesinde vakıf fonları ile ilgili politikalar, plan ve programların belirlenmesini sağlar.

Yatırım fonlarının oluşumuna yönelik çağrılar ya İslami bankalar aracılığıyla veya çeşitli İslami yatırım şirketleri tarafından özel anonim şirketlerin kuruluşuna benzer bir şekilde gerçekleşir.

Oysa vakıf fonlarında katılım çağrısı, devlet tarafından Vakıflar Genel Müdürlüğü aracılığıyla yapılır.

Yatırım fonlarını oluşturan unsurlar yatırım hisseleridir ve her hisse sahibi hissesini satabilir, mülikiyetini devredebilir, istediği zaman fondan ayrılabilir. Burada belirleyici olan şey, yatırım fonunun mali durumu ve hissenin borsada gördüğü işlem ve mali piyasalardaki değeridir.

Vakıf fonları ise vakıf hisselerinden oluşmakla birlikte çeşitli hayrî cihetler için kabul edilir, fakat cumhur ulemaya göre bu hisseler devredilemez veya satılamaz.

Yatırım fonları, hisseleri mevcut kurallar çerçevesinde mali piyasalarda satılmak suretiyle tasfiye

1 Muhammed Mustafa ez-Zühaylî, "Çağdaş Vakıf Fonları, Mahiyeti, Çeşitleri, Hükümü ve Problemleri", *Ümmü'l-Qura Üniversitesi 18-20 Zilkade 1427 H. tarihleri arasında gerçekleştirilen II. Vakıflar Konferansı'nda sunulan makale*, s. 4.

2 İsam Halef el-Anzî, *İslamî Yatırım Fonları ve Rekabet*, Ürdün Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Doktora Tezi, 2004, s. 15 ve sonrası.

edilebilirken, vakıf fonlarının ise, o ülkede Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün vakıf hisseleri üzerinde, vakıf kurucuları tarafından belirlenmiş şartlara göre cihet değişikliği veya tebdil için vereceği izin dışında tasfiyesi söz konusu değildir.

1.2. Vakıf Mülklerinin İşletilmesi

Yeniliği, ister buna ileten sebeplerden kaynaklansın isterse modern sosyo-ekonomik gerçeklikte sahip olduğu önemi ve büyüklüğünden olsun ya da doğası, kökleri ve ilkeleri yönüyle kadim bir kuruluş olmasından ileri gelsin, yeni ve çağdaş bir problem olarak karşımızda duran vakıf mülklerinin işletilmesi meselesine göz atmak gerekir.³

Yaptığımız mütevazı çalışmadan elde ettiğimiz kanaate göre, önceki fakihler (İslam Hukuk bilgileri) ortaya koydukları eserlerde; vakfın ana varlığına ek olarak yeni mali yatırımları içeren ve vakfın bizzat kendi sermayesinin artırılmasını tek başına ele alan vakıf konuları ve vakıfların değişik hallerine değinmemişlerdir.

Ancak söz konusu fakihler, vakıf mallarının geliştirilmesine dair iki vakıf modelinden bahsetmişlerdir. Birincisi vakıf tarım arazisinde tarım faaliyetleri veya tarımsal ürünlerin veriminin artırılması için bir kuyu açılması ve vakıf arazisinin susuz arazi iken sulu araziye tahvili şeklindedir. Kuşkusuz burada kuyu açılmasının maliyeti aynı yılın gelirleri ile amorti edilebilecek tarzda olmalı, yüksek olmamalıdır.⁴

Açıktır ki bu işlem, bir büyüme işlemidir, çünkü toprağın verimliliğini artırmakla birlikte sermaye değerini de yükseltir. İkinci modele gelince; burada eski bir vakfa yeni bir vakıf ilave edilmesi durumu söz konusudur.

Buna göre vakıfların varlığından günümüze kadar geçen süreye bakıldığında şu üç durumdan söz edilebilir:

1.2.1. Planlanmış Vakıflar

Bu tür vakıflarda vâkıflar (vakıf kurucuları) vakıflarını planlarlar. Vakıf yatırımlarını sürdürülebilir kılacak ve onları geliştirecek modern vakıf yöntemlerini araştırırlar.

Açıktır ki vakıf şartlarından ve ilkelerinden biri;

3 Münzir Kahf, *İslamî Vakıf: Gelişimi, Yönetimi ve Büyümesi*, Daru'l-Fikr Yayınları, Dimeşk, 2000, s. 221.

4 Münzir Kahf, a.g.e., s. 219.

vâkıfın vakfedilebilecek evsafındaki malını Allah'ın kitabına ve elçisinin geleneğine (Sünnet) aykırı olmamak koşuluyla dilediği tevcih ile vakfetmesidir. Vakıf kurucusuna verilen salahiyetin en önemlilerinden biri kuşkusuz vakfının bekası, geliştirilmesi ve korunmasını temin edecek şartları getirebilmesi, gallesinden bir kısmını imar, onarım ve koruma amaçlı tahsis edebilmesi veya meşru yatırım araçlarından kendi vakfının maslahatı için uygun seçeneği seçebilmesidir.

1.2.1.1. Belirli Şartlar Üzerine Kurulan Vakıflar

Bu vakıflar, kurucularının belirledikleri şartları içeren sözleşme metni üzerinden vakıf varlıklarının, gelir getirici yatırım şekilleri ile geliştirilmesi ve bu iş için vakıf gelirlerinden bir kısmını vakfın usulünü geliştirmeye tahsis edilmesidir.

1.2.1.2. Yazılı Şartları Bulunmadan Kurulan Vakıflar

Bu vakıflar ise tesisi yapılmış, ancak vakıf varlıklarının işletilmesi konusunda vakıf kurucusunun vakfı üzerindeki şartlarından uzaklaşmıştır.

Bu durum, bu tarz vakıfların uygun yöntemlerle işletilmesinin hükmü ile ilgili bir araştırmayı gerektirir. Diğer bir konuda kuşkusuz, vakıf mallarının bizzat veya gelirlerinin işletilmesi ya da gelirlerinden bir kısmının vakfın kalkınmasına tahsis edilmesinin hükmünü ele alıp inceleyecektir.

2. Vakıf Aktiflerinin (Varlıklarının) Yatırıma Aktarılmasının Meşruiyeti

Herkesin malumudur ki vakıf malları, kira getirici akar veya başka varlıklar şeklindedir. Akar olarak vakfedilmiş bu aktifler de (varlıklar), vakıf kurucusunun şartı doğrultusunda ya yararlanma veya işletme biçimindedir. Eğer vakıf varlıkları kendisinden yararlanılan türden ise, o zaman bu vakıf söz konusu toplumsal faydayı sürdürür. Sözgelimi bu vakıf bir cami vakfı ise, o vakfın aktif/sürdürülebilir olması o camide namaz kılınması, yani o mekândan cami olarak yararlanılması ile gerçekleşir; eğer bir kabristan ise yine kabristana defin yapılmak suretiyle vakıf şartı gerçekleşmiş olur.

Eğer vakıf kurucusu belirttiği şartlar doğrultusunda vakfın gallesi veya gelirinin vakıf cihetine dağıtılmasını istemişse bu durumda aslanan vakfın kiraya verilmesidir ve bu hususta ulema arasında bir görüş ayrılığı söz konusu değildir. Müslümanların tarihteki uygulamaları da asırlar boyunca bu

şekilde olmuştur. Bu durumda vakıf aktifleri ile ilgili olarak esas olan, vakıf kurucusunun amacına ve şartına tabi olmak ve vakıf aktiflerini bu doğrultuda uygun araçlarla işletmektir.⁵

Eğer vakfedilen mali varlıklar; teçhizat, silah, malzeme gibi menkul kıymetler ise bunların işletilmesi, vakfedilen bu tür eşyanın kullanımı, başkalarının yararlanmasının sağlanması biçimindedir. Ancak vakfedildiği cihette söz konusu mevkufun yararı kalmazsa bu durumda vakfedildiği amaç doğrultusunda satışı veya tasarrufu mümkün hale gelir. Aynı şekilde vakıf aletlerin, vakıf hayvanların ve benzer mevkufatın vakfedildiği amaç doğrultusunda yararlılığı kalmamışsa bu durumda belirli bir hisse oranında veya ücret mukabilinde diğer projelere eklenirler.

Esas olan burada, vakıfların genel amaçlar doğrultusunda işletilmesi veya yararlı araçlar üzerinde vakıf mallarının istihdamı ve galle gelirlerinin uygun biçimlerde dağıtılmasıdır. Vakıf mallarının işletilmesine dair projelerin caiz olduğuna delalet eden hususlar şunlardır.⁶

1. Vakıf, bir malın tahbisi (tutulması), ürünlerinin veya galle gelirlerinin ya da kazançlarının dağıtımından ibarettir.

Bu şunu ifade eder, vakfın üzerine tevcih edildiği kimseler (mekuf-u aleyh) vakfın sevk ve kontrolüne sahip değildirler. Onlar sadece vakfın imkânlarından yararlanabilir ve gelirlerinden istifade edebilirler. Galle de ancak vakfın uygun işletme araçlarından biriyle işletilmesi sonucu elde edilebilir.

2. Vakfın varlıklarının işletilmesi, aynı zamanda bu vakıfları bozulma ve çürümeye karşı koruma yollarından biridir. Akarların kiraya verilmek suretiyle işletilmesi de yine onların üstün amaç doğrultusunda uzun süre ayakta kalması, yaşatılması ve korunması için takip edilecek yollarından biridir.
3. Kanun koyucunun (şari') maksadının, vakıf kurucusunun gayesinin ve vakfın tevcih edildiği kimselerin ise yararının sağlanabilmesi ve bunlara ek olarak toplumsal faydanın gerçekleşmesi.

Burada (vakıf aktiflerinin işletilmesinde) kanun koyucunun vakıf ile ilgili maksadı, Allah'a yaklaşmak (ubudiyet) için ona ulaşacak bir kapının aranmasını ifade eder. Aynı zamanda toplumsal bir ihtiyacın karşılanması için bir mali kaynağın oluşturulması anlamına gelir. Vakfın kendilerine yönlendirildiği (tevcih, mevkuf aleyh) kimselerin elde edecekleri yarar ise, onlara yetecek ve ihtiyaçlarını karşılayacak kaynakların geliştirilmesini sağlayacak tedbirleri ifade eder. Vakfın işletilmesi ile topluma yansıyan sosyal faydalara gelince, bunlar vakıfların mal varlıklarının işletilmesi ve geliştirilmesi sayesinde tahakkuk edecektir. Vakıfların işletilmesi aynı zamanda bütün toplum kesimlerine yönelik ihtiyaçların karşılanması ve toplumun yetkin hale gelebilmesi gibi vakıf amaçlarının gerçekleşmesine olanak sağlayacak büyük sosyal projeler ortaya koyarak onları parlak birer kurumsal yapıya dönüştürecektir.

4. Arniyyin hadisinin işaret ettiği gibi Resulullah (Allah'ın selam ve esenliği ona olsun) ve Raşit halifeler sadaka mallarını işletiyor, örneğin onları humma hastalığının önlenmesi, meraların açılması veya neslin korunması gibi projelere tahsis ediyordu. Bu da göstermektedir ki Resulullah (s.a.v.) sadakaları olduğu haliyle sahiplerine⁷ taksim etmiyor bilakis onları yöneterek ve işleterek geliştirdiyordu. Benzer bir durum Hz. Ömer (radiyallahu anh)'ın; "Bu bir Ribde humması (ateşli enfeksiyon)'dır sadakaları (vakfedilen fonları) buraya aktaralım"⁸ sözünde görülmektedir.

Zekât mallarının işletilmesinin caiz olması durumunda -ki buna özel vakıflar bununla sınırlı olurlar- vakıf mallarının kamu yararı / çeşitli hayrî hizmetler gözetilerek işletilmesi mümkün olur.

2.1. Vakıf Gelirlerinin İşletilmesinin Hükmü

İslam hukukçuları, özellikle vakfın gelirlerinin harcanmasına ilişkin konularda, vakıf kurucusunun şartını yerine getirmenin gerekliliği üzerinde durmuşlardır. Buna göre vakıf gelirlerinin, şer'i naslara ve kurallara aykırı olmadığı sürece belirtilen hususlarda harcanması (vacip) gerekir. Vakıf kurucusunun, kurduğu vakıf ile ilgili şartı, vakıf gelirlerinin hayrî hizmet olarak belirli bir şahsa veya şahıslara dağıtılmasıdır. Burada esas olan söz konusu

5 Abdullah b. Musa el-Ammâr, "Vakıf Mallarının İşletilmesi", *Fıkhi Meseleler Sempozyumu I*, Vakıflar Genel Sekreterliği, Kuveyt, 2003, s. 214.

6 Abdullah b. Musa el-Ammâr, a.g.e., s. 216-217.

7 Buhârî, *Sahih*, Muharipler bölümünde tahrir/refere etmiştir.

8 İbn Ebi Şeybe, C. 7, s. 304. Eserinin Satışlar Bölümü'nde aktarmıştır.

gelirlerin fevren / hemen şart edildikleri harcama alanlarına harcanması / dağıtılmasıdır. Ancak gelirlerin harcama yerlerine gerekli olan miktardan fazla olması durumunda veya vakıf kurucusunun şartına göre gelirlerin ancak bir kısmının harcanması öngörülmüşse diğer kalan kısım ne olacaktır?

İşte burada eldeki veriler (mevcut deliller) –ki ilerleyen sayfalarda bunları ele alacağız- sözünü ettiğimiz fazlalığın işletilmesine engel herhangi bir durumun söz konusu olmadığını göstermektedir. Bu konudaki deliller ise aşağıda maddeler halinde zikredilmiştir:

1. Urve el-Bariki (radiyallahuanh) Hadisi.⁹

Hadisin metni Urve'nin sahipsiz bir malı kiraladığından söz etmektedir. Bu durum sahibinin izni olmaksızın kullanıma bırakılmış başkasına ait malların işletilebileceğine delalet etmektedir. Özel bir malın işletilmesine kıyasla, kamuya özgülenmiş olsun veya özel vakıflara ait olsun, vakfın kendisine ve vakfın tevcih edildiği hayri hizmetlere yararlı olduğu sürece vakıf mallarının da işletilmesi mümkün olmaktadır.

2. İmam Malik'in Muvatta'ında aktardığı; Ömer (radiyallahuanh)'ın iki oğlu Abdullah ve Ubeydullah'ın, Allah'a adanmış mallardan birini kiralamasından anlaşıldığı üzere, sahabeden bir grup ile birlikte Hz. Ömer'in huzurunda kararlaştırılan bu kiralama, Allah için bağışlanmış ve vakfedilmiş malların işletilmesinin caiz olduğuna delalet etmektedir.¹⁰

3. Yetim mallarının, yetimlerin velileri tarafından işletilmesine kıyasla vakıf idarecisi (mütevelli) tarafından vakıf mallarının işletilmesi de mümkün hale gelmektedir. Nitekim İslam hukukçuları ittifakla, yetimlerin mallarının bizzat yetimlerin maslahatı doğrultusunda ve mülkiyeti onlara ait olmak üzere işletilebileceğine hüküm vermişlerdir.¹¹

Dolayısıyla vakıf mallarının işletilmesi de, vakfın maslahatı ve vakıf mallarının geliştirilmesi yönünde caizdir. Hatta Resulullah (Allah'ın salat ve selamı ona olsun) bizzat yetim velisine yetim malını kiralamasını emretmiştir (gelirini elde etmesi için onu boş bırakmasın).¹² Bu da vakıf mallarının söz

konusu hadise kıyasla işletilebileceğini göstermektedir.

4. Ömer (radiyallahuanh)'ın Irak, Mısır ve Şam topraklarını buraları fethedenler arasında tahsis etmemiş olması, bilakis bu toprakları vakfedip eski maliklerine bırakması da bir başka delildir. Onlar ekip biçiyorlar ve elde ettikleri ürünlerle toprağın vergisini ödüyorlardı. Bu ise devlet için sabit birer kaynak olup kamu harcamalarında kullanılıyordu. Bu da aynı şekilde vakıf mallarının vakfın maslahatı ve gayesi doğrultusunda işletilmesinin mümkün olduğunu göstermektedir.¹³

5. İslam hukukçuları (Allah onlardan razı olsun), vakıf yöneticisinin vakıf mallarından bozulanları onarması, vakıf gelirlerinden bir kısmını bu iş için harcamasını gerekli görmüşlerdir. Hatta gelirlerin dağıtılmasından önce vakıf kurucusu şart koşsun veya koşmasın, bozulan vakıfların onarımına öncelik vererek bu işe koyulmasının gerekliliğinden söz etmişlerdir. Nitekim bu işlem, vakıf mallarının işletilebilirliğinin ve galle gelirlerinin güvencesi durumundadır.¹⁴

2.2. Asıl Vakfın Kalkınması İçin Vakıf Mallarından Bir Kısımının Gelirinin İşletilmesi

Bilindiği üzere, vakıflarda vakıf kurucusunun şartlarının dışına çıkılamamakta, vakfın ve vakfedilen varlıkların maslahatını temine yönelik olarak kurucunun şartları doğrultusunda işlem yapılabilirliktedir.

Bu mütevazi çalışmam boyunca, vakfın asıl varlıklarının geliştirilmesine yönelik olarak İslam hukukçularının açık bir şekilde izin verdiklerine dair bir ibareye rastlamadım. Hatta fakihlerin bazıları, vakfın asıl varlıklarının bu amaçla kullanılmasını haram (yasak) saymışlardır. Nitekim İbnü'l-Hümâm, Feth adlı kitabında vakfın imarına dair ifadelerde bulunduktan sonra gerekli onarımın, vakfedilen şeylerin vakfedildiği ilk haline göre yıkılmasını önleyebileceği ölçüde minimum işlem olduğunu belirtmiştir. Bu görüşünü şu sözlerle desteklemiştir: Vakıf varlıkları üzerinde bu miktardan fazla harcama yapılma hak ve yetkisi bulunmamaktadır.¹⁵ Bu nedenle vakfın temel varlıklarının geliştirilmesi

9 Buhari, *Sahih*, Menakıb Bölümü.

10 İmam Malik, *el-Muvatta'*, Borçlar Bölümü.

11 Cessas, *Ahkamu'l-Kur'an*, C. II, s. 93; *el-Muğnî*, C. VI, s. 338.

12 Tirmizi, *Sünen*, Zekat Bölümü, Yetim Malının Zekatı, Hadis No. 580.

13 Ebu Ubeyd, *Kitabu'l-Emvâl*, s. 134-137.

14 Abdullah b. Musa el-Ammar, *Vakıf Mallarının İşletilmesi*, s. 218.

15 İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, C. VI, s. 280.

konusu yeni bir olgudur ve konu üzerinde araştırmalara ihtiyaç vardır. Bu konu, vakıf kurucusunun şartında vakıf varlığının işletilmesini açıkça belirtmesi veya zımnen zikretmesi ya da hiç zikretmemesi durumlarına göre ele alınacaktır:

1. Vakıf kurucusu, vakıf senedinde vakıf gelirlerinden bir kısmını tahsis ederek vakfettiği varlıkların geliştirilmesini açıkça zikretmişse bu durumda vakıf yöneticisi; vakfın geleceği ve vakıf üzerindeki etkisini göz önüne alarak hareket etmek zorundadır. Vakfın geleceği üzerinde müspet etki yapacaksa o takdirde vakıf yöneticisinin şartı ve gerektirdiği işlemler doğrultusunda hareket etmesi gerekir.
2. Eğer vakıf kurucusu, vakıf senedinde vakıf gelirlerinden bir kısmı ile vakfın geliştirilmemesi yönünde bir ifade kullanmamışsa bu durumda vakıfta yıkılmak üzere olan kısım, gelirlerin tamamı harcanarak onarılır. Kalan kısım ise vakfın harcama cihetine sarf edilir. Öyle ki, -Allah daha iyi bilir- o kurucu şartına uymak gerekir ve vakıf kurucusunun şartına uyarak vakfın gelirlerinden bir kısmını kullanıp vakfın geliştirilmesi caiz değildir.¹⁶
3. Vakıf kurucusunun vakıf şartında, vakfın asıl varlığının geliştirilmesini galleden bir parça ile finanse etmesinde insiyatifi yöneticiye bırakması halinde vakıf yöneticisi duruma bakar. Bunda maslahat görürse uygular, maslahat görmezse kaynak aktarmaz. Dolayısıyla yöneticinin her iki durumdaki davranışı, vakfın maslahatının gerektirdiği şeye tabi olmasıdır. Yönetici, vakfın işletilmesinde vakıf ilkelerine riayet etmekle birlikte bunun gereğini de yapar.
4. Vakıf kurucusu, vakıf senedinde vakfın asıl varlığını geliştirmeye izin vermesi veya bundan menetmesine dair herhangi bir kaydı zikretmemesi durumunda tercih edilen -Allah daha iyi bilir- burada yine vakfın maslahatı göz önünde bulundurulur.

Öyleyse burada göz ardı edilmemesi gereken kural, gelirlerden herhangi bir miktarın vakfın sermayesini arttırmaya dönük işletilmesi için tahsis edilemeyeceği, bunun doğru olmadığı, ancak mevkufun aleyh kimselerin muvafakatı ile bunun mümkün olabileceğidir. Çünkü mevkufun aleyh kimselerin hakları söz konusu gelirlere bağlıdır. Dolayısıyla va-

kıf mallarının gelişiminde asıl olan ve genel geçer kural budur.¹⁷

Ancak burada bazı durumlarda vakfın kendi gelirlerinden mal varlığının gelişimine kaynak ayırabileceğine ve bunu doğuran yeni ve istisnai özel şartlara, özel durumlara göz atmak yerinde olacaktır. Zira burada maslahat, kalkınma ameliyesinde belirleyici bir yere sahiptir.

2.3. Vakfın İşletilmesinin İlkeleri

Vakıf varlıklarının işletilmesi ile ilgili hükümler, İslam şeriatının kaynaklarından elde edilen genel ilkeler bütünü içerisinde yer alır. Aşağıda maddeler halinde bunlar zikredilmiştir.¹⁸

Burada meşruiyet ölçüsü, vakıf mallarının İslam Şeriatı'nın ilke ve hükümlerine uygun olmasıdır. Zira İslam Şeriatı (İslam Hukuku) vakıf faaliyetlerinde temel referans olarak kabul edilir. Nitekim vakıf varlıklarının yasaklanmış olan alanlarda işletilmesinden kaçınılmaktadır. Bunlar; bankalara faizle mevduat yatırılması, haram alanlarda faaliyet gösteren şirketlere hisse satılması, faizden oluşan hisse senetlerinin satın alınması veya İslam ve Müslümanlar ile savaşılan bir ülkede yatırım yapılması gibi hallerden ibarettir.

1. Vakfın işletilmesinin ilkelerini sıralayacak olursak öncelikle yapılacak yatırım, vakıf kurucusunun şartlarına aykırı bir duruma götürülmemelidir. Sözgelimi kurucu, vakfın işletilmemesini şart koşmuşsa bu durumda yöneticinin yatırım yapması caiz değildir. Eğer kurucu, işletme için sadece belirli bir ciheti şart kıldıysa bu durumda o şartla sınırlı olmak gerekir, zira kurucunun şartı, kanun koyucunun yasası gibidir, buna muhalefet edilemez.
2. Vakfın tevcih edildiği cihetler için en büyük faydanın gerçekleştirilmesi hedeflenmelidir. Özelikle mevkufun aleyh içinden yoksulların yararı gözetilmelidir. Vakıf işletmesi, yoksulların yararını öncelikli kabul edeceği, bu kesimlerin çocuklarına istihdam alanı açmakla birlikte sosyal kalkınmayı da gerçekleştirebilecek projelere yönelmelidir. Zira bu ilke aynı zamanda hayrî ve sosyal vakıfçılığın hedeflerinden biridir.
3. Vakfın aktifleri ile finansmanı düşünülen yatırımların gerçekleştirilmesi hedeflenmelidir.

17 Münzir Kahf, *el-Vakfu'l-İslâmî*, s. 222.

18 Hüseyin Hüseyin Şehhate, *Vakıf Varlıklarının İşletilmesi*, s. 159-160, *Vakıf Mallarının İşletilmesi*, Halid Abdullah eş-Şuayb, s. 255-256.

16 Abdullah el-Amr, *Vakıf Mallarının İşletilmesi*, s. 220.

rım projelerinin İslami öncelikler sıralamasına uygun olması gerekir: Zaruriyyat - Hacıyyat - Tahsiniyyat (zaruretler - ihtiyaçlar - güzellikler). Bunlar ise Müslüman toplumların ihtiyaçları ve kamu yararı gözetilerek belirlenir.

4. Karşılıklı anlaşmaların belgelenmesi. Bununla kastedilen şey, işletme faaliyeti taraflarından her birinin gelir veya kazançtan ne kadar alacağını veya oluşabilecek herhangi bir zarardan hangi ölçüde sorumlu olacağını bilmesidir. Bu hususlar belge niteliğinde yazılı hale getirilirse, bu durumda şüphe, çelişki ve anlaşmazlıklara davetiye çıkaracak olan bilgisizlik söz konusu olmayacak ve herhangi bir aldatma da olmayacaktır.
5. İşletme faaliyetinin risk analizinden geçmiş olması, vakıf varlıklarının zayi olması tehlikesine karşı güvenli bir tercih olması gerekir. İktisatçılara göre risklerle dolu bir yatırımı iki kısma ayırmak mümkündür:
 - a. Riskli projelerde uzun vadeli yatırımlar. Yeni iş alanlarındaki yatırımlar, risk projeleri gibi.
 - b. Sermaye sahibi olmayanların yönettiği yeni proje yatırımları.

Bununla, elbette riskin yüzde yüz olmayacağı bir alandan söz edilmemektedir. Belirli ölçülerdeki riskler bütün işletmeler için söz konusudur ve mazur görülür. Ancak burada kastedilen yüksek orandaki risklerdir. Sözünü ettiğimiz riskleri azaltmak ise yine iktisatçılara göre aşağıdaki politikaları benimsemekle mümkündür:

- a. Vakıf fonları ve varlıklarının işletilmesi ile ilgili olarak ekonomik anlamda fizibilite çalışmalarını yapılarak,
- b. Yatırımın, ekonomi yönetimi ve işletmecilik alanında uzman, başarısı ve dürüstlüğü ile bilinen ehil kimseler tarafından yürütülmesi,
- c. Yatırımın, bu alandaki projeleri yürütecek olanların dürüstlük, doğruluk ve istikrarlılık gibi iyi özelliklerle bilinen kimseler olmasının yanında vakıf yöneticisinin de onayladığı ve inandığı bir yatırım olması,
- d. Müdür, yönetim kurulu başkanı, bir kurul, kurum veya hangi sıfatla olursa olsun vakfın işletmesinden sorumlu kimsenin çalışma

takvimi, takip ve denetimi. Stratejik planlama, yatırım aşamalarının önceden hazırlanan plan ve program çerçevesinde işleyip işlemediğini takip edecek, programda bir sapma olunca bunun sebep ve çözümlerini ortaya koyacak, böylece yatırımların güvenliği ve gerçek anlamda geliştirilmesi sağlanacaktır.

3. Halka Arz Yoluyla Vakıf Fonları Toplama Şekilleri

Vakıf fonları oluştururken izlenen yöntem ve dolaşısıyla tasarlanan vakıf işletme fonu genellikle halka arz yolu ile olur. Ancak vakıf yatırım fonlarının finansmanında önerilen yöntemlere geçmeden önce fon yönetiminin tevelli cihetine işaret etmek gerekir. Burada yönetimin tümünden vakıf yöneticisinin elinde kalması önerilmektedir. Vakıf yöneticisi ise vakıf fonlarını, çeşidine göre eşit paylara veya oranlara taksim edip ihraç edebilir.

Öncelikle ilana çıkılması (the prospectus) sonrasında halka arz yoluna gidilmesi işlemleri için iki vekâlet gereklidir. Şöyle ki: Birincisi, mali kağıdı satın alan kişinin, projelerin yürütülmesinde kaynak kullanımı için vakıf yöneticisine vereceği vekalet, ikincisi ise, hisse satın alan kişilerin, vakıf yöneticisine vereceği diğer bir vekalet. Bu ikinci vekâlet, katılımcıların hisse ve ortaklıklarından, finansmanına karar verilen vakıf projelerinin idaresi için kaynak kullanımını onayladıkları ve kabul ettiklerine dair vakıf yöneticisini vekil tayin etmeleri şeklindedir.¹⁹ Böylece ilerleyen başlıklarda halka arz yoluyla önerilen vakıf finansman şekillerinden bazıları ele alınacaktır.

3. 1. Vakıf Hisseleri

Vakıf hisselerinin satın alınmasında hissedarın amacı, hisseli vakıfta pay sahibi olmak, belirli bir vakıf projesinde yer almaktır. Halka arz yoluyla hisseli vakıf düşüncesinin ilkelerine gelince bunları aşağıda maddeler halinde sıralamak mümkündür:²⁰

1. Bir cihet, hayır kurumu veya vakıflar bakanlığı

19 Münzir Kahf, *İslami Vakıflar*, s. 267.

20 Bu ilkeler Münzir Kahf'ın adı geçen eserinin 265-277. sayfalarından yola çıkılarak hazırlanmıştır. Yine Dr. Abdulhalim Ömer'in Vakıf Senetleri bahsinin s. 76-79. sayfalarından, ayrıca Abdullah Ammar'ın zikri geçen eserinin 101-102. sayfalarından yararlanılarak düzenlenmiştir.

gibi devlet dairesinin ya da herhangi bir şahsın, mezkur fonlar içerisinde vakıf projelerinde veya yatırım projeleri içerisinde olup da gelirini iyilik ve hayır hizmetlerinde harcamak üzere topluma hizmet edecek özel veya genel bir hayrî vakıf hizmet projesi inşa etme düşüncesinde olması,

2. Söz konusu projelerin etraflıca analize tabi tutularak planlama ve muhammen kıymet belirlenmesi yapılması, bir sonraki adımda bu vakıf projesi için gerekli sermayenin belirlenmesi ve işlemlerin başlatılabilmesi için gerekli izin ve yetkinin alınması,
3. Sermayenin hisselerle tevzi edildiği anonim şirketlerinin veya yatırım araçlarının bir benzeri olacak tarzda vakıf hisselerinin eşit hisselerle ayrılarak ihracı,
4. Kitle iletişim araçları tarafından bu projenin insanların geneline bildirilmesi; ayrıca halka arzın ilan edilerek insanların söz konusu projeyi, projenin hedeflerini, tabiatını, maliyetini, nasıl yönetileceğini ve ne amaçla tasarlandığının bildirilmesi,
5. Belirlenen cihetle genel katılım başvuruları alınır ve katılım sahiplerine hisseleri kadar makbuz verilir.
6. Bunlardan sonra bütün katılımcılar (hisse sahipleri) çağrılır, yönetim kurulunun oluşturulması için toplanılır, bu vakıf projesine seçim yoluyla bir genel müdür belirlenir, ayrıca bu meclisin çalışması için müdür yardımcısı, genel mali sekreter ve genel sekreter vb. gibi gerekli kimseler de seçilir. Yönetim kurulu ve başkanı, projenin yapım ve işletim görevini yürüterek vakıf gelirlerini, pay sahiplerinin belirlediği harcama kalemlerine onlar adına (vekâleten) dağıtırlar. Buna göre, hisse sahipleri ile yönetim kurulu arasındaki ilişki, hayrî vakıf üzerinde bir vekâlet ilişkisidir. Ancak, vakıf yönetim kurulu başkanı da olan vakıf yöneticisi ile bir kurum veya bir şahıs arasında ise vakfın harcamalarında yatırım çeşidi olarak geliri amaçlayan bir ilişki mümkündür.
7. Vakıf projesinin tamamlanmasından sonra, vakfın belirlenen harcama alanlarındaki yararlanma da başlar. Eğer proje hemen yararlanılacak durumdaysa hak sahiplerine açılır, kiralarak işletmek veya başka şekilde ilandaki

bilgilere göre ise bu durumda yönetim kurulu tarafından, elde edilen gelir hissesi oranında hisse sahibine ulaştırılır.

3.1.1. Bu Tarz Vakıf Projelerinde Etkenler ve Sebep²¹

Bu düşüncenin kaynağına dair ortaya konanlara bir göz atıp gerekli araştırma ve incelemelerden sonra, özellikle yaşadığımız çağda, bu konunun önemli ve şiddetle ihtiyaç duyulan bir mevzu olduğu açığa çıkmış bulunmaktadır. Şöyle ki;

1. Modern çağda yaşam tarzlarının farklılaşması ve toplumun ihtiyaç duyduğu hizmetlerin çeşitliliği, bu çok çeşitli hizmetleri yürütecek vakıf projeleri üzerinde derinliğine düşünmeyi gerekli kılmaktadır.
2. Çeşitli toplumlardaki insan kitleleri ortalama veya daha düşük seviyede bir hayat standardına sahiptirler. Dolayısıyla vakıfların sahip olduğu bütün üstünlük ve ehemmiyete rağmen vakıf hisselerini alabilecek imkânâ sahip değildirler. Böylece vakıf projeleri ile, çoğunluğu ortalama bir gelire sahip insanların genelinin katılımını sağlayacak tarzda ve büyük ölçekli (mega) projelere katkı sunabilecekleri şekilde bir alan açılacaktır.
3. Çeşitli sosyal ihtiyaçları karşılamada, halka açık ve yine kamu yararına matuf vakıf projeleri tasarlamak ve inşa etmek, daha büyük vakıf projeleri için yeni ufuklar açacak ve sürükleyici rol oynayacaktır.
4. İnsanların kabullenebileceği ve katılım sağlayabileceği bu ve benzeri projelerde, modern yöntemler ile vakıf geleneğinin (sünnet) yeniden canlandırılması söz konusu olacaktır.
5. Devletler çoğunlukla elektrik, iletişim, eğitim-öğretim ve sağlık gibi hizmet alanlarını özel sektöre açmaya başlamıştır. Özel sektör ise genellikle kârlılık ve verimliliği aramaktadır. Bu durumda söz konusu alanların tümü özel sektöre devredilirse bütün halk kesimlerinin bu hizmetlerin vergilerini ödemeleri mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla halka arz yoluyla herkesin katılım sağlayabileceği tarzda vakıf projeleri inşa etmek, sözü edilen hizmetlerin tamamını veya bir kısmını daha da kolaylaştıracaktır.
6. Büyük ölçekli sosyal projeleri gerçekleştirme-

21 Abdullah Ammar, *Para Vakıfları ve Mali Kâğıtlar*, s. 102-103.

ye yetmeyecek olan çeşitli küçük teberruları düzenleyerek hayrî hizmetlere yönlendirmek, kuşkusuz çeşitli iyilik alanlarında apaçık bir etkiye sahip olacaktır.

7. Bu projelerin tasarlandığı şekliyle hayata geçirilmesi şahsi çıkarlarını düşünen kimi vakıf spekülatörlerinin oyunlarından da uzak olacaktır. Çünkü bu tür vakıf müesseselerinin kurulması yoluyla vakıf yönetimi hisse sahiplerinin seçtiği bir meclise verilecektir. Dolayısıyla kitlesel bir yönetim/denetim gerçekleşecektir. Böylece bir topluluğun denetimi, bireylerin denetiminden tabiatıyla farklı olacaktır.

3.1.2. Hisselerin Piyasaya Arzı Nasıl Yapılır

Oluşumu yönünden bu tarz projelerde fikir, sebep ve etkenlere, hisselerin arzına, halka arz ilanlarına sonra fizibilite ve uygulama aşamalarına işaret edildi. Şimdi hisselerin arzı ile ilgili olarak bu işlemin nasıl yapılacağına geçelim.

Hisselerin arzı işlemini aşağıdakilerden biri üstlenebilir:

1. İslami İşler Bakanlığı veya Vakıflar Bakanlığı ya da bunların üst meclisleri gibi hükümet tarafı,
2. Yerel bir kuruluş veya bir hayır kuruluşu (özel vakıflar),
3. Gerçek kişiler. Yukarıda geçtiği şekilde bir şahıs, bir vakıf projesi düşüncesi ile fizibilite ve planlama yapar sonra halka arz ilanı ile hisseleri satar ve pay sahiplerini toplayarak projenin uygulaması için karar aldırır ve bu projeyi uygulayacak bir yönetici veya yönetim kurulu oluşturur.

3.1.3. Halka Arz Yoluyla Hisse Vakıflarının Hükmü

Araştırmacı, halka arz yöntemiyle hisseli vakıfların caiz olduğu görüşündedir. Şöyle ki;

1. Daha önce de bahsi geçtiği üzere, halka arz yoluyla vakıf projesinden pay almak (katkıda bulunmak), belli bir vakfa iştirak etmektir. Ortak bir kaynaktan (ayn) müşterek bir parçanın vakfı caizdir. Buradan hareketle bir vakıfta kurucular birden fazla olacak şekilde vakıf ortaklık ilkesinin mümkün ve caiz olduğu ortaya çıkmaktadır.
2. Daha önce mevkufa raci vakfın geçerlilik şartlarının ele alındığı kısımda geçtiği gibi adi ortaklık hisse vakıflarının caiz olmasına kıyasla izin verilen katılım ortaklıklarındaki payların vakfının

da caiz olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu, katılım ortaklıklarındaki hisselerle benzer. Dolayısıyla daha geçerli olan kamuya arz yöntemi ile başlayarak hisselerin vakfı gerçekleştirilebilir.

3. Halka arz yoluyla vakıf projelerinin inşasını sürükleyici nedenlere, etkenlere ve bunların vakıf konusunda çağdaş yeni alanların açılmasına katkıda bulunduğu işaret edildi. Kuşkusuz bu, büyük vakıf projelerinin inşası için topluma makro düzeyde ve çeşitli üstün hizmetler sunulmasına katkı sağlayacak bir yoldur. Oysa bireyler bu tarz vakıf projelerinin tesisini gerçekleştiremezler.

4. Bu çeşit vakıfların varlığı ve geçerliliği ile, sınırlı gelir sahiplerinin önüne küçük tasarruflarıyla büyük yatırımlara katkı sağlayacakları bir alan açılmaktadır.

3.2. Halka Arzda Önerilen Diğer Şekiller

3.2.1. Kiralanan Emtia Senetleri²²

Kiralanan emtia senetleri kiralanan bir binanın mülkiyetinden eşit hisseleri ifade eden mali araçlar ve değerli kâğıtlardır. Vakıf mütevellisi bu senetleri çıkarır ve binadaki her hissenin fiyatını, kurulacak olan binanın toplam maliyetine endeksleyerek halka arz eder (satışa çıkarır). Binanın toplam maliyetinin 10 milyon dinar olduğunu düşünürsek binayı 1 milyon hisseye böler ve bir milyon kiralık senet çıkarır. Bu durumda bir senedin satış değeri, vakıf yönetiminden çıktığı an itibarıyla 10 dinar olarak belirlenir.

Senetler, hisse sahipleri tarafından vakıf mütevellisine verilen izin ile birlikte hamili tarafından vakıf yöneticisine hisse sahipleri adına vakıf toprağı üzerinde belirli bir vakıf projesini belirli bir bedel üzerinden inşa yetkisi vermiş olur. Bu senetler yine, binanın yapımı tamamlandığında, ödeme vadeleri belli, üzerinde anlaşmaya varılan belirli bir bedel karşılığında binanın kiralınması anlaşmasını ve aynı şekilde vakıf yöneticisi tarafından binanın aynı vakfa tescilini kapsar.

Yapının tamamlanma tarihinden başlamak üzere belirli bir bedel üzerinden binanın kullanıma elverişli olacağı tarihe kadar açık bir şekilde kiralandığı belirtilir. Yani vakıf yöneticisinin, senetlerin tedavülüne hangi tarihten itibaren başlayacağını halka ilan etmesi gerekir.

²² Münzir Kahf, *İslami Vakıf*, s. 272-274.

Bu senetler, likidite değeri aynı ve mali haklar değerinden daha fazla olmadan önce devredilemez.

Bu senetler gerçekte, kiraya verilmiş maddi varlıkların hisse değerlerini ifade etmesine rağmen bunlar piyasada gördüğü işlem hacmi üzerinden değer kazanan hazine senetleri gibi işlem görürler.²³ Zira bu senetler, nominal değeri ile mali piyasalardaki spekülâtif değeri arasındaki dalgalanmadan etkilendiği için piyasa değeri ile satılırlar. Hazine senetleri ile kiralanan emtia senetleri arasındaki bu benzerliğin nedeni şudur: Bu senetler, daha önceden belirlenmiş fiyat üzerinden tahakkuk eden hisseyi hamiline verir.

Bu senetler farklı vadelerle çıkarılabilirler. Bunlar arasında senedin, üzerindeki asıl meblağın sürekli güncellenmesi şeklinde çıkarılması sayılabilir. Ve burada kira akdi uzun süreli ve güncellenen şekliyle, İslam hukukunda müteradif kira sözleşmesi olarak bilinen kira akdi esasına göre düzenlenir.

Yine bu senetler belirli/düzenli vadeler ile de çıkarılabilirler. Bunlar vakıf yönetimi tarafından kâğıt değeri üzerinden piyasa fiyatına satışıyla son bulur veya Şer'i literatürde genellikle mülkiyet ile biten kiralama kavramına uygun olarak sözgelimi yirmi yıl kiralamadan sonra vakfa tahvil edilir.

3.2.2. Uzun Vadeli Kiralama (التحكير/Tahkir) Hisseleri²⁴

Uzun vadeli kiralama hisseleri, bazı yönlerden ortaklık hisselerine bazı yönlerden kiralama senetlerine benzedikleri için, kiralanan emtia senetleri ile ortaklık hisseleri arasında bir yere sahiptir. Uzun vadeli kiralama hisseleri, işletme müddeti boyunca kiralamaya bağlı kalınarak bina mülkiyeti üzerinde eşit payları temsil ettiği için kiralanan emtia hisselerine benzer. Bu yapı, vakıf arazisi üzerinde yetkilendirme yoluyla yapılır.

Yatırım projelerinde harcamalar ile gelirler arasındaki farkı ifade eden net kârı temsil etmeleri yönüyle ortaklık hisselerine benzerler. Kiralanan emtia gelirlerinden farklı olarak daha önce belirlenmemişlerdir. Fakat uzun vadeli kiralama hisseleri bir başka açıdan uzun vadeli kiralama hisse sahiplerinin hak ettikleri projenin net gelirlerine ula-

şabilmek için projenin tüm gelirleri içinde toprağın kirasının vakıf yararına belirlenmesinde toprağın kira hisseleri bakımından vakıfla alakalıdır.

Öyleyse uzun vadeli kiralama(tahkir/التحكير) hisseleri, uzun vadeli ve belirli kira karşılığı kiralanan bir vakıf arazisinde yer alan binanın eşit oranlardaki hisselerini ifade eder.²⁵ Vakıf yöneticisi pay sahiplerine vekâleten ve onların yararına işletmeyi yönetir ve net kârları hisse sahiplerine dağıtır. Daha sonra vakıf yöneticisi ücretli veya ücretsiz uzun vadeli kira hisse sahiplerine vekil/yetkili sıfatıyla vakıf arazisi üzerine binaların yapımına başlar, bunları yönetir ve vakfın işletmesini yapar. Sonra projenin tümüyle (arazi ve bina) işletme yönetimini gerçekleştirir. Vakıf yararına toprağın üzerinde anlaşılan kirasını belirler sonra uzun vadeli kiralama hisse sahiplerine net kârı dağıtır.

Uzun vadeli kiralama hisseleri daimî de olabilir, piyasa değerinden satışı ile veya nakit anaparanın ve istenen gelirin iadesinden sonra, sözleşme metnindeki 'asl'a vakfederek son bulacak belirli bir müddetle sınırlı da olabilir.

3.2.3. Borç Senetleri²⁶

Bu tür senetler vakıf senetlerinin ilk ve en yaygın hisse senetlerinden sayılmaktadır. Ürdün'de İslami Banka ile ilgili kanun yapımı sürecinde bu düşünce ilk olarak Doktor Sami Hamud'a aittir. İlerleyen süreçte bu düşünce, vakıf mülklerinin imarı amacıyla Ürdün Vakıflar Bakanlığına sunuldu. Bu doğrultuda bir komisyon kuruldu. 1981 yılında 10 sayılı geçici özel bir kanun çıkarıldı ve resmi gazetede yayımlandı. Burada çeşitli İslam ülkelerinde bulunan İslami senetlerin çoğunun, içerik ve detaylarıyla borç senetleri fikrine dayandığı söylenebilir. Hali hazırda yaklaşık 37 şirket ve İslam bankası mudarebe(ortak girişim) sertifikaları çıkarmışlardır. Bunlar da düşünce olarak borç senetlerine yakındırlar.²⁷

Borç senetleri düşüncesi mudarebe (ortak girişim) sözleşmesine dayanır. Yatırım bankalarına tevdi edilen mevduat ne ise borç senetlerinin durumu da böyledir. İslam bankasının likit yatırım mevdua-

23 Hazine senetleri, üzerindeki değer ile Devlet Hazine Müsteşarlığı'nın çıkardığı eşit hisseli ve hamilinin devlete borç vermesini ifade eden senetlerdir. Hükümetler bu senet sahiplerine, senet üzerinde yazılı oran üzerinden faiz öderler.

24 Münzir Kahf, *İslami Vakıf*, s. 274-275.

25 Beş yılda bir veya her yıl tarafların karşılıklı anlaşmasıyla yenilenen ücret miktarı her yılın kirası bir önceki yılın kirasından belirli oranda artacağı şekilde uzun vadeli kiralama sözleşmesi düzenlenir.

26 Münzir Kahf, *İslami Vakıf*, s. 275-277.

27 Kemal Tefvik Hattab, *Vakıf Mali Araçları ve Kalkınmadaki Rolü*, 2006, s. 12.

tını kabulü gibi borç senetlerinde vakıf mütevellisi de mudarib sıfatıyla nakdi değerleri kabul/ahzeder. Ancak vakıf yöneticisi bu malları kabul eder ve bunlar için sözgelimi her senedi 100 dinar olan eşit değerde evrak çıkarır.

Öyleyse borç senetleri isme yazılı değeriyle, vakıf ile sermayenin mudarebesini (ortak girişimini) temsil eder. Borç senet sahipleri, sözleşme gereği vakıf projesinin kârı üzerinde hak sahibi oldukları gibi belirlenen sermaye içinde hisseleri oranında zararı da yüklenmek durumundadırlar.

Vakıf yöneticisi bu varlık kalemlerini, meslek uzmanları ile üzerinde anlaşmaya varılan işletme alanında kullanır. İşte bu tarz fon yönetimi, sözgelimi vakıf arazisi üzerinde bir hastane inşa edip işletmesini kiraya vermek gibi vakfın varlıklarını geliştirmeye matuftur. Yine vakıf yöneticisi, mudarebe (ortak girişim) son buluncaya kadar her mali yılın sonunda kâr ve zarar hesabı çıkartarak hisse sahiplerine dağıtır; sözleşme bitiminde ise anlaşmaya göre nihai kâr ve zarar hesabı yapılır; sonra mudarebenin bitiminde borç senedi sahiplerine nominal değer üzerinden kapanış ödemesi yapılır. Bu ise mudarebe varlıklarının külçeleştirilmesi (tanfid/التنفيذ/altın karşılığı)²⁸ ile olur.

Kâr hesabı, normal kârları ve sermaye kârlarını yansıtacak şekilde her dönemsel mali süre için doğru ve detaylı olursa, borç senetlerinin gerçek değeri de kâr-zarar hesabı tarihinde kâr-zarar dağıtımından sonra nominal değeri karşılması gerekir. Aynı şekilde fiilen İslami bankalardaki yatırım fonları da, belirlenen mali yıl sonunda kâr-zarar dağıtımı yapıldıktan sonra nominal değere endekslenir.

Bütün bunlar, şer'î anlamda her hesap yılı sonunda kâr ödemesi yapıldıktan sonra kalan nominal değer, borç senedinin gerçek değeri olduğu anlamına gelmektedir. Bir diğer açıdan, mali piyasalarda borç senedinin fiyatını etkileyen faktörlerin, projenin bizzat mali ve ekonomik yapısı ile ilgili gerçek durumu yansıtmasıdır. Bu etkiler, ister yatırım mevduatı, ister borç senetlerinde olsun bütün mudarebe sözleşmelerinde kâr-zarar hesaplamalarının hükmen külçeleştirilmesi (altın karşılığı değerlendirilmesi) sırasında göz önünde bulundurulması gereken faktörlerdir.

28 Likide çevirme/**Külçeleştirme**: Fiyatların likide çevrilmesi veya fonların temsil ettiği varlıkların hükmen nakde tahvil demektir. Bu sözcük altın ve gümüş anlamına gelen "nidd" den alınmıştır.

Beklentiler ve tahminler üzerine kurulu etkenlere gelince, insanlar bu konuda farklı görüştedirler. Fakat mevcut kâr ilanı ile birlikte fiilî duruma geçiş, piyasa fiyatını nominal değere doğru kaydırmakta, ayrıca beklenen kârları da ilanından önce aynı yöne taşımaktadır. Bir başka deyişle kârların hesaplanması ve ödemesi sırasında piyasa değeri nominal değere dönüşür.²⁹

Netice olarak İslam Fıkıh Meclisi, faiz borçlanmalarına götürecek şer'î mahzurları dikkate almak koşuluyla, şer'î kural ve ölçüleri ve mudarebe kurallarını sağlayan belirli ölçülerdeki yatırım araçları ve borç senetlerine izin vermiştir.

4. Yatırım Fonları Tecrübesi İle Vakıf Fonlarının Karşılaştırılması

Burada bileşenleri bakımından yatırım fonlarının çeşitli şekilleri vardır. Hisse satışı veya alışı için yatırım fonları, akarın alış, satış veya kiralama için yatırım fonları, döviz ve emtia alım satımı için yatırım fonları gibi.

Önceki bölüm, çağdaş âlimlerin görüşleri çerçevesinde halka arz yoluyla ve vakıf hisseleri, kiralanan emtia senetleri, uzun vadeli kiralama senetleri ve borç senetleri biçiminde karşımıza çıkan yeni vakıfların inşası, kurulmuş vakıfların desteklenmesini ele almıştı.

Birinci bölümde vakıf işletmelerinin ilke ve kurallarına dönecek olursak burada yatırımın güvenli, imkânlar ölçüsünde risklerden uzak olmasına riayetinin gerekliliği ortaya çıkar.

Dolayısıyla vakıf varlıklarının zayi edilmeyeceği, riske atılmayacağı bir kuruluşu benimsemenin yanı sıra meşru olmakla birlikte yatırım fonlarının bazı şekillerinden uzak durulması gerektiğini (mali piyasalarda fiyat dalgalanmalarına maruz kaldığı ve risk dereceleri daha yüksek olduğu için hisse alım satımı veya döviz alım satımı için oluşturulan yatırım fonları gibi) düşünüyoruz. Vakıf varlıklarının güvenliği ve mali piyasalarda ani düşüş ve yükseliş

29 Gerçekte piyasa beklentileri ve borç senetleri üzerindeki arz-talep etkenleri, hisse fiyatları ve hisselerin piyasa değeri üzerindeki etkilerine çok benzerler. Borç senetlerinin, banka mevduatları gibi nominal değerine bağlı kalması istenirse o taktirde her hesap yılı sonu nominal değer üzerinden konsolide etmek için vakfın belli bir değere endekslenmesi gerekir. Çünkü böyle bir endeksleme, nominal değerden uzaklaşıp fiyat artışlarına neden olan piyasa değişkenlerini önler. Beklenen kâr veya zarar için de aynı durum söz konusudur.

tehlikesine maruz kalmaması için bu tarz yatırım fonlarından kaçınılması gerektiğini önermekteyiz. Doğrusunu Allah bilir.

Yatırım fonları içerisinde bu durumda, kurulmuş projelerin kiralınması düşünüldüğünde kiralanan emtia senetleri, biriktirme fonları veya borç senetleri gibi araçlarla vakıf kurulmasında Dr. Münzir Kahf'ın da öne sürdüğü gibi emtia satış fonları, akar kiralama veya alım-satım yatırım fonlarının daha uygun araçlar olduğu belirgin hale gelmektedir.

Fakat halka arz yöntemlerinin meşruiyeti ve bir meclisin yeni vakıf hisselerini halka arz için piyasaya sürmek istememesi, akar inşası veya başka bir şeyin düşünülmesi halinde ne yapılacağı hususu gelecek konu başlıklarında ele alınacaktır.

4.1. Para Vakıflarının Hükmü

Halka arz biçimleri likidite üzerinde işlediği için burada para vakıflarının meşruiyeti üzerinde durulacaktır. Fakihler kâğıt para vakıflarının hükmü ile ilgili olarak farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Buradaki görüş ayrılığının sebeplerini aşağıda maddeler halinde şöyle sıralamak mümkün³⁰:

1. Dinar menkul kıymetlerdendir ve vakfı ile ilgili olarak ve genel anlamda menkul değerlerin vakfına ilişkin farklı görüşler ileri sürülmüştür.
2. Dirhem, dinar ve benzer paralar itibari değerlerdendir ve aynı ile kullanılamazlar, ancak tüketilerek kullanılabilirler. Tüketilerek kullanılan bir şeyin vakfı hususunda ise görüş ayrılığı vardır.
3. Vakfın şartlarından biri de ebedîliktir. Oysa altın, gümüş vs. paralar bu şartı sağlayamazlar.³¹

Burada beş ayrı görüşten söz edilebilir:

Birinci Görüş: Dinar (altın para) ve dirhem (gümüş para) vakfının hiçbir surette geçerli olmadığını ileri sürer. İlk dönem Hanefî fakihleri bu görüşü benimsemişlerdir. Malikîler de aynı görüştedirler. Şafîîler, Hanbelîler ve İmamiyye'nin çoğunluğu da böyle düşünürler. İmam Ebu Hanife (rahimehullah) konu ile ilgili şunları söylemiştir: Ne olursa olsun menkul bir değer vakfı caiz değildir. Ebu Hanife'nin

iki öğrencisi (İmam Muhammed ve İmam Yusuf) ise eğer menkul kıymet belli bir akara bağlıysa veya hakkında nass/delil varid olmuşsa –teçizat ve silahta olduğu gibi- bu durumda paranın (menkul değerler) vakfı caizdir. İmam Muhammed b. Hasan (rahimehullah) da bu konuda istisna kabul eder ve para vakıfları hususunda teamül ve insanlar arasındaki örfi dikkat çeker. Sözgelimi kültürel anlamda yerleşmiş olduğundan hareketle testere, balta gibi gereçlerin vakfında olduğu gibi para vakıflarının ve menkul kıymetlerin vakfının da caiz olduğunu belirtir.³²

Şafîîlerin görüşüne gelince burada İmam Gazali: “Menkul değerlerin vakfedilebilmesi, aslı baki kalmakla birlikte kendisinden amaçlanan fayda ve kazancın elde edildiği bir mülkün varlığına bağlıdır³³ der ve ekler: Burada dirhemlerin ve dinarların vakfı hususunda “zinet/süs amaçlı olarak alınan altın” sözüne itiraz ederiz. Bir menkul değer kiralaması konusunda olduğu gibi süs/zinet amaçlı altının vakfı konusunda da görüş ayrılığı vardır.³⁴

Hatip eş-Şerbînî, bu tür vakıflarda amaca dönük yararlanmanın devamlı olması gerektiğini (süreklilik) şart koşar. El-Şerbîni, “maksuden/amaçlanan” sözü ile dinar ve dirhem vakıflarının kastedildiğini açıklar. Bu tür vakıflar ona göre tercih edilen delilli görüşlere göre sahih telakki edilmemiştir.³⁵ Bunu, vakfedilmesi öngörülen değerlerin vakfedilmesinin şartları bahsinde ele alır.

Malikîlere ait bir görüşte ise, emtia değil de para olarak karşılığı vakfedilirse bunun caiz olmadığı ittifakla sabittir. Çünkü onlara göre, bunda şer'î bir fayda terettüp etmemektedir.³⁶

Hanbelîler de böylesi bir vakfa cevaz vermemektedirler. İbn Kudame bu konuda şunları söyler: “Kendisinden fayda sağlanamayan ve karşılığı olan emtia bırakmak suretiyle yapılan vakıf caiz değildir (*Karşılıkların tutulması gerekir. Sözgelimi emisyon miktarının merkez bankası kasasındaki karşılık altın miktarına göre yapılmasında olduğu gibi, Çev.*).

32 Burhaneddin el-Merğînanî, *el-Hidaye Şerhu Bidayeti'l-Mübtada Maa Nasbi'r-Raye Tahricu Ehadi'si'l-Hidaye*; Cemaleddin ez-Zeyali, Ed. Eymen Salih Şa'ban, Daru'l-Hadis Yayınları, Kahire, Birinci Baskı, 1995, C. III, s. 14-15; Fethu'l-Kadir, C. VI, s. 217-218, İbn Abidin Haşiyesi, C. IV, s. 64.

33 el-Vasit, C. IV, s. 239.

34 a.g.e., C. IV, s. 241.

35 *Muğni'l-Muhtac*, C. II, s. 377.

36 *El-Haşiyyetu'l-Kebir li'd-Dürr*, Dusuki Hevamişi'nden, C. IV, s. 120.

30 Abdullah b. Musa el-Ammar, “Para Vakıfları ve Mali Evraklar”, - *Kuveyt'te Çağın Gerekleri ve Şer'î İçtihatlar* - II. Fıkıh Meseleleri Sempozyumu'nda sunulan tebliğ, Kuveyt, 8-10 Mayıs 2005, Birinci Baskı, Kuveyt, s. 75-76.

31 El-Mahallî, C. IX, s. 176.

Dinarların, dirhemlerin, yiyecek, içecek, mum ve benzerlerinin vakfedilmesi de böyledir. Fakihlerin çoğunluğuna göre bu tarz vakıflar caiz değildir". Şeyhulislam İbn Teymiyye (rahimehullah) ise şunu zikreder: "İmam Ahmed b. Hanbel'in öğrencilerinden çoğu, dinar ve dirhem vakıflarının (para vakıflarının) kurulmasını menetmişlerdir.³⁷

Mahallî'de ise vakfedilmesi caiz olmayan şeyler ile ilgili olarak şunlar yer almaktadır: Özellikle dinar ve dirhem vakıfları ile ancak harcanarak bir yarar elde edilebilen veya birinin mülkiyetinden diğer bir kişinin mülkiyetine geçirmek suretiyle kendisinden faydalanılabilen her türlü menkul kıymet aracı, vakfın geçersiz olmasına ve feshine neden olan hususlardır.³⁸

İkinci Görüş: Para (dinar/*altın para* ve dirhem/*gümüş para*) vakıflarının tasvip edilmediği bu görüş İbn Rüşd'e nispet edilen Malikîlerin³⁹ görüşüdür. Tac ve İklil adlı eserinde İbn Rüşd'den şu sözler aktarılmıştır: "Dinar, dirhem ve bunun gibi aynı ile mevcut olmayan şeylerin tahbisi (vakfedilmesi) mekruhtur (sakıncalıdır).⁴⁰

Üçüncü Görüş: İnsanların örfünde (kültüründe) para vakfı mevcut ise bu durumda dinar ve dirhem vakıfları (para vakfı) sahihtir. Bu görüş Muhammed b. Hasan ve Züfer'e aittir. Hanefî âlimlerin ekserisi de bu görüştedirler. İbn Necib, el-Bahrü'r-Raik adlı eserinde; İmam Muhammed bu vakıfların sahih olduğunu belirtmiş, menkul değerlerin (taşınabilir) vakfedilmesinin büyük kent müctehitleri tarafından kabul edildiğini belirtmiştir. Sahih olan da budur.⁴¹ İbn Abidin Haşiyesinde ise şunlar yer almaktadır: Zamanımızda Rum beldelerindeki uygulama para ve menkul değerlerin vakfı şeklinde olunca para vakıfları da Muhammed el-Müftî'nin sözü doğrultusunda teamül bulunan her menkul kıymetin vakfı gibi caiz olmuş olur. Dolayısıyla burada Züfer'in görüşünü de tahsis sadedinde zikretmeye gerek kalmamaktadır⁴² demiş ve şöyle devam etmiştir: Bahr adlı eserin yazarı para ve menkul kıymetlerin vakfının mümkün olduğu yönünde karar vermiş ve bu konuda bir ihtilaftan söz etmemiştir.⁴³

Dördüncü Görüş: "Dinar ve dirhem vakıfları takı amaçlı oldukları sürece geçerlidirler. Ancak borç verme veya ticaret maksadıyla kullanılmışlarsa bunların vakfı geçerli değildir. İmam Şafî bu görüştedir. İmamiyye'den bir görüş de bu yöndedir. Şafî mezhebinin en muteber görüşü budur.

Ravzatu't-Talibin adlı eserde, konu ile ilgili olarak şunlar yer almaktadır: "Giyisi ve takı amaçlı şeylerin vakfı sahihtir. İmam, takı amaçlı elbiselere diki len dirhemleri de bu bağlamda ele aldıklarını anlatır".⁴⁴ Teysiru'l-Vukûf adlı eserde ise, kadınların elbiselerine takılan takıların vakfının sahih olduğu, ancak burada mübah takı olması gerektiği belirtilmiştir.⁴⁵ Şerai'l-İslam adlı eserde yer aldığına göre; İmamiyye'nin (Şia) ise bu tarz vakıfların sahih olduğunu, çünkü bu şekilde menkul bir değer kal masının bir fayda ürettiği görüşünü ileri sürdüğü belirtilmiştir.⁴⁶

Beşinci Görüş:

Buna göre dinar ve dirhem vakıfları (para vakfı) borçlanma veya ticaret amaçlı olursa sahihtirler. Bu şekilde menkul değer bir katma değer meydana getirecek ve bu katma değerden mevkuf-i aleyh (vakfın tevcih edildiği, vakıftan yararlanması öngörülen kimseler) yararlanacaktır. Malikî mezhebinde konu ile ilgili olarak dayanan görüş budur. Hanefî, Şafî ve Hanbelî mezhebinde de bu yönde görüşler mevcuttur. Bu görüşü benimseyen kimse ise İmam İbn Teymiyye'dir.

İmam Buharî, İmam Muhammed b. Şihab ez-Zühri'ye dayandırarak şunları aktarmaktadır: Bin dinarın Allah yolunda bağışlanması ve bu para ile ticaret yapabilecek bir gulam/işçi olması ve bunlardan elde edilen gelirlerin ise miskinlere ve yakınlarla sadaka olarak dağıtılması ile ilgili olarak Zühri şöyle söylemiştir: Bu adam söz konusu bin dinardan, sadaka olarak tayin etmemiş olsa bile bir şey yiyebilir mi? Sorusuna hayır diyerek bundan bir şey yemesinin mümkün olmayacağını belirtmiştir.⁴⁷

Hafız İbn Hacer ise Zühri'nin sözünü açıklarken şöyle demiştir: Bu vakıfların caiz olacağına dair Zühri'nin görüşü bu yöndedir, İbn Vehb Muvatta'ında Yunus'tan o da Zühri'den bunu nakletmiştir.⁴⁸

37 İbn Teymiyye, *Mecmuu'l-Fetavâ*, C. 31, s. 234.

38 *el-Mahallî*, C. IX, s. 176.

39 *Şeraiu'l-İslam*, C. II, s. 167.

40 İbn Rüşd, *et-Tacve'l-İklil*, C. VIII, s. 631.

41 *El-Bahrü'r-Raik*, C. V, s. 218.

42 *El-Bahrü'r-Raik*, C. III, s. 374.

43 Aynı yer; ayrıca bkz. para vakıfları konusunda hazırlanmış tez s. 26-31.

44 *El-Bahrü'r-Raik*, C. V, s. 315.

45 a.g.e., C. I, s. 46.

46 *Şeraiu'l-İslam*, C. II, s. 167.

47 *Sahihu'l-Buharî*, Kitabü'l-Vasaya, Hayvanların, süvari teçhizatın, uruz ve samit Vakfı Başlığı, C. III, s. 1020.

48 *Fethu'l-Bari*, C. IV, s. 405.

Hanefîlerin bir kısmı ve bunların başında ise Muhammed b. Abdullah el-Ensari'den şunlar aktarılmıştır: Züfer'in öğrencilerinden olan Ensarî; dinar ve dirhem vakıfları, yiyecekler ve ölçülen tartılan şeylerin vakfının caiz olup olmadığına ilişkin bir soruya, evet cevabını vermiştir. Nasıl olur? sualini ise şöyle cevap vermiştir: dirhemleri mudarebe olarak tediye eder sonra vakfedildiği vecihle onu tasadduk eder. Yiyecekler, ölçülebilen ve tartılabilen şeylerde de durum bu yöndedir. Bunlar satılırlar, elde edilen gelir ise mudarebe olarak tediye edilir.⁴⁹ Bir kısım Hanefîler İmam Muhammed b. El-Hasan'ın bu tür vakıfları sahih kabul eden görüşüne uydukları bilinmektedir.

Malikîlere göre ise para vakıflarının geçerliliği görüşü, mutemed bir (kabul gören) görüştür. Zira onlara göre her menkulün vakfının geçerliliği esastır.⁵⁰ Müdevvene adlı eserde şöyle denilmiştir: "İmam Malik'e dedim ki, bir kimse 100 dinar vakfetse insanlar peşi sıra gelip onu ödünç alsalar ve sonra tekrar iade etseler bu durumda söz konusu dinarlara zekât düşer mi? Sorusuna karşılık evet zekât düşer demiştir.⁵¹

Şafîîler ise para vakıfları ile ilgili konuda iki farklı görüşe sahiptirler. Bunlardan biri bu tür vakıfların sahih olduğunu diğeri ise sahih olmadığını düşünür. Şirazî (rahimehullah) şöyle demiştir: Arkadaşlarımız dinar ve dirhem vakıflarının hükmü konusunda ihtilaf etmişlerdir: Bir kısmı kiralamasını ve vakfını kabul ederken diğer bir kısmı kiralamasını kabul edip vakfını uygun görmez.⁵²

Aynı şekilde İmam Nevevî (rahimehullah) dinar ve dirhem vakıfları hakkında iki görüş olduğunu, aynı farklılığın dinar ve dirhemlerin kiralınması konusunda da olduğunu ve kiralınmasına izin verdiğimiz takdirde vakfının geçerli olacağını belirtmiştir.⁵³

Para vakıflarının cevazı/geçerliliği İmam Ahmed b. Hanbel'den de aktarılmış ve Şeyhulislam İbn Teymiyye bu görüşü tercih etmiştir. İsmail b. Said ise, İmam Ahmed'den bu konuyu sordüğünü ve her şeyin vakfının mümkün olabileceğini söylediğini nakletmiştir.⁵⁴

Şeyhulislam İbn Teymiyye Mecmuu'l-Fetava'ında, Meymunî'den alıntı yaparak İmam Ahmed b. Hanbel'in, dinar ve dirhem vakıflarının geçerliliği yönünde görüş belirttiğini aktarmıştır.⁵⁵

Yine İbn Teymiyye, dedesi Ebi'l-Berekat'tan şunu aktarır: Para vakıflarına ilişkin verilen sahihlik hükmü borç maksadıyla, yatırım veya kârını tasadduk etmek amacıyla karşılık değerlerinin vakfından ibarettir.⁵⁶

Deliller: Para vakıfları ile ilgili söz konusu beş görüşü aktardıktan sonra bu görüşlerin delillerinin de tartışılması gerekir. Nitekim ancak bu şekilde para vakıfları ile ilgili tercih veya yeniden düzenleme yoluna gidilebilecektir. Para vakıflarının geçerli olmadığını savunan birinci görüşün delillerine bakalım olursak;

1. Fakihlerin sözlerindeki dinar ve dirhemler (para) menkul değerlerdendirler. Dolayısıyla onlara göre, hakkında nass (yasa) bulunması şartı dışında taşınmazların vakfı caiz değildir. Bu nedenle paranın vakfedilebileceğine dair herhangi bir nass da bulunmadığından para vakfı caiz değildir. Ancak bu görüşe karşı şu şekilde cevap verilebilir; para vakıflarının geçerli olmadığına dair de bir nass mevcut olmadığı bilinmektedir. Buna göre sahih nasslar doğrultusunda para vakıflarının caiz olduğunu söyleyebiliriz.
2. Tebid (vakfın sürekliliği) vakfın şartlarındandır. Bu ise ancak akar mülkleri veya hakkında nass varid olan hususlar için söz konusudur. Dolayısıyla para vakıfları ile ilgili bir nass varid olmadığından bu tür vakıflar caiz değildir. Buna karşı şunları ileri sürmek mümkündür: Nasslar, aynıının kalması ile birlikte kendisinden faydalanan şeylere, akar dışındaki vakfa delalet etmektedir. Burada emtianın aslının kalması sadece vakfedilen şeyler arasındaki nisbiliği ifade eder.

Vakıf, malın aslının kalması ile birlikte ondan yararlanılan şeyler için geçerlidir. Bu ise para vakıflarında olmaz. Çünkü paradan ancak harcanarak faydalanılır. İna yet isimli eserde⁵⁷ ve farklı mezheplerde fakihlerin görüşleri bu yöndedir.⁵⁸

49 *Fethu'l-Kadir*, C. VI, s. 219; *Haşiyetu İbn Abidin*, C. IV, s. 364.

50 *Dusukî Haşiyesi*, Şerh-i Kebir üzerine, C. IV, s. 120.

51 *el-Müdevvenetü'l-Kübra*, C. II, s. 343.

52 *el-Mezheb*, C. III, s. 673.

53 *Ravdatu't-Talibin*, C. V, s. 315.

54 İmam Ahmed b. Hanbel eş-Şeybanî'nin Yaklaşımlarından Vakıflar Kitabı, C. I, s. 288-289.

55 *el-Fetava*, C. 34, s. 234.

56 aynı kaynak.

57 *el-İna yetu Ala el-Bidaye*, C. V, s. 431-432.

58 Abdullah el-Ammar, *Para Vakıfları ve Ödeme Araçları*, a.g.e., s. 80.

Para vakıflarını mekruh gören ikinci görüşün delillerine gelince, burada para vakıflarının, emtiayı herhangi bir kimse için yararlanılabilecek hale getirmeden dondurduğunu ileri sürerler. Dinar ve dirhem de bu şekildedir ve harcanarak kullanılırlar. Bunun münakaşası birinci delillerin münakaşasını yaparken geçmiştir.

Üçüncü görüşün sahipleri ise, para vakıflarının bir teamül, alışkanlık veya kültürel bir uygulama olmasını delil getirmektedirler. Dördüncü görüşün sahipleri ise dinar ve dirhemlerin harcanarak kullanılabildiğini, bunun da para vakıfları için olmayacağını çünkü burada devamlılığın sağlanması gerektiğini ileri sürerler. Onlar, eğer takı maksadıyla alınmışsa bunların vakfının caiz olduğunu çünkü burada devamlılığın sağlanabildiğini belirtirler.

Beşinci görüşün sahipleri ise, takı maksadıyla olmak şartıyla para vakfının caiz/sahih (meşru/geçerli) olduğunu ileri sürerler. Beşinci görüşün sahiplerinin dayandığı deliller ise aşağıda sıralanmıştır:

1. Paranın, vakfın cevazına ilişkin bütün delillere girmiş olması, Kitap veya Sünnet'ten onu çıkaracak bir gerekçe bulunmadığı, dolayısıyla genel hükümler içinde paranın bulunması.
2. Paranın, nasslarda geçen diğer menkullere kıyasla ve her ikisinin menkul değer olmasından hareketle vakfın gayesinin vurgulanmasıdır. Bu gaye ise, dünyada mevkuf-u aleyh kimselerin söz konusu vakıftan yararlanmaları ahirette de bundan hâsıl olan ecrin ve sevabın vakıf kurucusuna ait olması.

4.2. Tercih ve Seçim⁵⁹

Yukarıda geçen hususlardan anlaşılmıştır ki, burada araştırmacının beşinci görüşü tercih etmesi gerekir. Bu da para vakıflarının caiz olduğuna ilişkin görüştür.

Bu görüşü tercih etmenin sebeplerine bakacak olursak:

Aynı doğrultuda İslam Konferansı Örgütü bünyesinde oluşturulan İslam Fıkıh Kurulu da Amman Krallığı Maskat şehrindeki 14-19 Muharrem 1425 h. tarihli beşinci oturumunda para vakıflarının caiz olduğunu kabul etmiştir: Aşağıda bu karara ilişkin maddeler zikredilecektir:

59 Usame Abdulmecid el-Ânî, *İşletilen Vakıf Fonları*, Daru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, Birinci Baskı, 2010, s. 94.

1. Para vakıflarını caiz görenlerin delillerindeki kuvvetlilik,
2. Biraz önce sözü geçen diğer görüşler üzerindeki tartışmalar ve reddiyeler.
3. Araştırma ortaya çıkarmıştır ki, bütün mezhepler esasen altın ve gümüşün (para) bizzat kendisine tevcih edilmeksizin bu tür vakıfların cevazına ilişkin görüş birliğindedirler.
4. Para vakıfları aracılığıyla, vakıf kurucusunun gayesi ve mevkuf-u aleyh / vakıftan yararlanması öngörülenlerin fayda ve maslahatı gerçekleşmektedir. Nitekim vakıf kurucusunun gayesi Allah'a yakın olmak (ibadet), vakıftan yararlanları ise, paranın yatırıma dönüştürülmesi halinde elde edilecek gelirden borçlanma, mudarebe veya başka bir yolla kendilerine ulaşacak yararlar elde etmesi ve maslahatıdır.

Şariin gayesi de aslın sabit kalması şartıyla bu iki gaye ile gerçekleşir.

1. İlk dönem fakihlere göre paranın işletilmesi için para vakfının işletilmesi ve bunun değişik yöntemlerinin sıhhati konusundaki tereddütlerinde bir haklılık payı olsaydı, para vakıflarıyla elde edilmesi beklenen faydaların da sınırlı olması gerekirdi. Fakat günümüzde hayatın bütün yönlerinde büyük gelişmelerin yaşandığı muhakkaktır. Bunlar arasında para, parasal fonların işletilme yöntemleri, vakıfların yönetimi ve parasal vakıfların gerçekleştirebileceği vakıf hizmet alanlarının çeşitliliği ve çokluğu öne çıkmaktadır. Bundan sonra para vakıflarının sıhhatini kabul etmek şurada kalsın, para vakıflarının gerekliliği ve bu alandaki vakıf hizmetlerine şiddetle ihtiyaç olduğu, özellikle kamusal vakıflarda bu türlerin uygulanması gerektiği, bireylerin tek başına altından kalkamayacağı büyük hayır projelerinin bu şekilde finanse edilebileceği artık anlaşılabilmektedir.

Para vakıfları şer'ın (İslam Hukukuna göre) caizdir. Çünkü vakfın gayesi aslı muhafaza edip ondan elde edilecek yararı sunmaktır. Para vakıflarında ise bu gayeyi gerçekleştirmek mümkündür. Çünkü paralar tayin usulü ile belirlenmezler. Ancak onun yerine bir şeyle değiştirilirler.

2. Gerek karz-ı hasen (iyilik amaçlı borç verme) olarak gerekse yatırım olarak paranın vakfı geçerlidir. Bu işlem doğrudan yatırım olarak, vakıf

kurucularından bir kaçının tek bir fonda ortaklığı şeklinde, vakıf hisse senetleri ihracı şekillerinden herhangi biri ile olabilir. Vakıf kurmaya teşvik ve toplumun bu projede yer almasını sağlamak için bu yöntemleri çoğaltmak mümkündür.

3. Emtia içinde vakıf yöneticisinin bir akar alıp kiraya vermesi veya bir sanayi kurup çalıştırması gibi nakdî mal vakfedilip işletmeye açılabilirse bu durumda sermaye ve emtia, nakit yerine bî-zatîhi aynıyla vakfedilemez. Ancak satılabilir ve işletmenin devamı sağlanır. Böylece vakıf, asıl nakit meblağı ifade eder.

4. 3. Vakfedilen Nakdi Bir Sermayenin Başka Bir Malla Değiştirilmesinin Hükmü

Bu konu iki meseleye ışık tutmamızı gerekli kılmaktadır.⁶⁰

Birinci Mesele: Vakıf Kurucularının Şartları

İslam hukukçuları, vakıf kurucusunun şartlarının belirleyici olduğu ve bu şartlara riayet etmenin vacip (gerekli) olduğu konusunda tartışmasız görüş birliği içindedirler. Hatta bununla ilgili olarak yaygın bir hukuk ilkesi ve bir fıkıh sabitesi olarak; “إن شرط الواقف كنص الشارع / *Vakıf kurucusunun şartı şari'in nassı gibidir*” kaidesini geliştirmişlerdir. Anlayış, yaklaşım ve delil bakımından bu böyledir ancak söz konusu kural, bütün vakıf meselelerinde tek genel geçer kural değildir. Bilakis sadece vakfın sahih, geçerli, saygın ve gereği yapılacak türden olmasının şartlarındandır. Nitekim vakıfların bir kısmı batıl/geçersiz, merdud ve itibarsızdır. Buradaki fıkıh kuralı ise şudur:

Sözleşme gereklerine uygun her şart, şer'î nassa aykırılık olmadığı sürece sahih/geçerli bir şarttır. Bu kural bu haliyle fakihler arasında ortak kabul görmektedir.⁶¹ Ancak fakihler sözleşmenin gereklerine aykırı şekilde şartları genişletenden, aynı şekilde şartları daraltana kadar bu kuralın uygulanması hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.⁶² Bunların başında ise Hanefîler gelmektedir. Hanefîlere göre; bir maslahatı (kamu yararı) geçersiz kılan şart da geçersizdir/batıldır.⁶³

Hanefîler vakıf kurucularının şartlarına bazı istisnalar getirmişlerdir. Sözelimi vakıf kurucusu vakfettiği akarın bir yıldan fazla kiraya verilmemesini şart koşmuşsa ve insanlar bir seneliğine bu vakfı kiralamak istemiyorlarsa veya bir yılı artırmak yok-sulların yararına olacaksa bu durumda vakıf yöneticisi dışında kadı da müdahil olabilir. Yine vakıf kurucusu vakfın değiştirilmemesi yönünde bir şart koymuşsa hakim maslahatı göz önüne alarak bu şartı değiştirebilir.⁶⁴

Son dönem Maliki⁶⁵, Şafii⁶⁶ ve başta İbn Teymiyye olmak üzere Hanbeli⁶⁷ hukukçuların bir kısmı da bu yönde görüş beyan etmişlerdir. Nitekim İbn Teymiyye konu ile ilgili olarak “Kamu yararı (maslahat) doğrultusunda yönetilir” ifadesini kullanmıştır. Eğer Allah ve Resulü'nün hoşnutluğu olacaksa ve hem vakıf hem de mevkuf hakkında daha hayırlı olacaksa bu durumda vakıf kurucusunun şartlarına muhalefet edilebilir. Her iki seçeneğin (maslahat-mazarrat) eşit olması halinde ise, vakıf yöneticisi muhayyerdir, dilediği seçeneği takip edebilir.⁶⁸

Kuşkusuz bu ifade, vakfın maslahatı göz önünde bulundurulduğunda reel şartlara daha uygun olsa gerektir. Görüşlerine ulaşabildiğimiz çağdaş araştırmacıların geneli bunu tercih etmişlerdir. Kuveyt Vakıf Yasası 14. Maddesinde ise konu ile ilgili olarak şunlar yer almıştır: Vakıf kurucusunun şartlarının gerektirdiği şekilde davranmak gerekir. Ancak eğer vakfın yararı, mevkuf-ı aleyhin maslahatı olmayacaksa veya vakfın bir fırsatı kaçırmaması söz konusu olacaksa ya da daha çok tercih edilen bir maslahat mevcutsa komisyonun kararı doğrultusunda vakıf kurucusunun sahih olan şartına muhalefet edilebilir.⁶⁹

İkinci Mesele: Vakfedilmiş Bir Malın Değiştirilebilirliği

İslam hukukçularının üzerinde detaylı bir şekilde durduğu, -burada çalışmanın boyutlarını açacağından ayrıntılarına girmeyecektir- vakfedilmiş mallar ile ilgili farklı durumlar vardır. Burada öne çıkan husus, yararlanılabilecek durumdaki yaşayan bir vakfın değiştirilmesinin mümkün olup olmadığına dair husustur.

60 Nasıl el-Meyman, *Para Vakıfları ve Mali Araçlar*, age., s. 123.

61 İbn Abidin *Haşiyesi*, C. IV, s. 343, 350, 386, 389; Akdu'l-Cevahiri's-Semine, C. III, s. 41; *Ravzatu't-Talibin*, C. V, s. 334; *el-Muğni*, C. V, s. 353; *Mecmeu'l-Fetâvâ*, C. 31, s. 43, 47.

62 Nasır el-Meyman, *Para Vakıfları ve Mali Araçlar*, age., s. 132.

63 İbn Abidin *Haşiyesi ve Vakıf Hükümleri*, C. IV, s. 343, 350, 386, 389; *Ahkâmü'l-Vakf*, s. 144-146.

64 İbn Nüceym, *el-Eşbah ve'n-Nazair*, s. 225-226.

65 Nasır el-Meyman, a.g.e., s. 132.

66 Muğni'l-Muhtac, C. II, s. 285.

67 İbn Teymiyye, *Mecmuu'l-Fetâvâ*, C. 31, s. 261.

68 *E'lâmu'l-Muvakkiin*, C. III, s. 292.

69 Kuveyt Vakıflar Kanun Tasarısı, s. 172.

Fakihler, bu durumdaki yaşayan bir vakfın değiştirilmesinin caiz olmadığı konusunda görüş birliğindedirler. Fakat bazı hukukçular bir kısım meselelerde vakfın değiştirilebileceğine dair istisnalar getirmişlerdir. Bunların başında, gerçek maslahatın bulunması gelmektedir.

Kadı Ebu Yusuf (rahimehullah) ve Hanefî fakihlerden onu izleyenlere göre, bir vakıf ile ilgili olarak, vakıf kurucusunun şartına muhalefet edilip değişiklik yapılması, ancak vakıf için çok yararlı bir değişiklik olacağı kanaati varsa mümkün olabilir. Nitekim aynı doğrultuda şunlara yer verilmiştir: Yaşayan bir vakfın değiştirilmesi birkaç istisna dışında mümkün değildir. Bunlardan birincisi, eğer vakıf kurucusu ... şart koşmuşsa ikincisi, galle geliri daha fazla ve daha iyi şartlarda bir değişiklik olcaksa Ebu Yusuf'un içtihadı doğrultusunda değişiklik yapılabilir. Kâriü'l-Hidâye fetvalarında olduğu gibi bu konuda da fetva vardır.⁷⁰

İbn Abidin ise bu değişiklik şekillerine değinerek şunları zikretmiştir: Vakıf kurucusunun değişikliğe dair bir şartının olmaması halinde yani vakıf kurucusu değişikliğe ilişkin herhangi bir şart koşmamışsa ve bunda yarar varsa, o zaman vakıf, gelir ve fayda bakımından daha iyisi ile değiştirilebilir. Ancak en doğrusu ve en tercih edileni yine de vakfın değiştirilmemesidir.⁷¹ İbn Abidin'in de bizzat işaret ettiği gibi konu, müfta bih / fetva verilmiş olmakla birlikte ihtilafıdır.⁷²

Şeyhulislam İbn Teymiyye (rahimehullah) ve yaşayan bir vakfın tebdilinin caiz olduğuna dair onunla aynı görüşte olanlar tercih edilecek bir maslahatın bulunması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bu görüşün İmam Ahmed b. Hanbel (rahimehullah)'ın görüşü olduğunu söyleyen İbn Teymiyye şunlara yer verir: Vakfın nakli ve tebdili, ancak o vakıftan yararlanmaya engel bir durum varsa caizdir; aksi halde vakıf değiştirilemez. Buna dair ne hukukî ne de mezhebî herhangi bir delil zikretmemişlerdir. Şari' veya herhangi bir mezhep sahibinden bu yönde olumsuz bir delil ileri süren olmamıştır. Aksine şer'î deliller ve mezhep sahibinin görüşleri, bu istikamettir. Dolayısıyla İmam Ahmed b. Hanbel'in yazılarında belirgin olan görüş; eğer maslahat varsa bir vakfın veya mescidin değiştirilmesinin müm-

kün olduğu yönündedir.⁷³

Yukarıda aktarılanlardan anlaşıldığına göre parasal bir vakfın değiştirilmesi, sözelimi bir akara dönüştürülmesi -ki akarlarda işletme amaçlı geçici değişiklikler olabilir- şeklindeki bir değişiklikte herhangi bir zorluk yoktur. Hatta bazı iktisatçı araştırmacılar; vakfın fon yönetiminin imkânlar ölçüsünde nakit varlığını emtiaya dönüştürmeyi ve hemen işletmeye sunmayı önermektedirler. Çünkü nakit fonlar, akarlara oranla daha büyük risk taşırlar.⁷⁴ Akarlar ise karşılıkları gibi aynıyla vakfedilemezler. Bu yöndeki karar İslam Fıkıh Konseyi'nin 1425 h. tarih ve 15/6/140 sayılı kararında çıkmıştır.

Emtia fonları ile ilgili konuya gelince burada araştırmacı, aşağıdaki koşulları sağladığı sürece bu fonları, yatırım fonlarına dönüştürmekte bir mani görmemektedir. Şöyle ki;

1. Son derece dikkatli davranarak riskleri tespit edip bunlardan kaçınmak,
2. Alım ve satımların İslam Hukukunun helal-haram hükümleri çerçevesinde olması,
3. Kâr ve zararları tespit etmek için sağlam bir muhasebe sisteminin olması,
4. Fonlardan sorumlu bir vakıf yöneticisinin bulunması,
5. Gelirlerin dağıtılacağı cihetlerin belirlenmesi,
6. Vakıf hisseleri konusunda geçtiği gibi fon türünün belirlenmesi, yine vakıf kurucuları ile vakıf yöneticisi, müdür vb. arasındaki ilişki mevzuatının belirlenmesi.

4.4. Kolektif Vakıfların Meşruiyet İlkeleri ve Önemi

Pay vakıflarının esasen kolektif vakıf şekillerinden biri olduğu daha önce ele alınan halka arz yoluyla vakıf hisse şekilleri konusu ile de vuzuha kavuşmuştur. Bu konu ile ilgilenen araştırmacılar, 11-13 Rabiulevvel 1428 (28-30 Nisan 2007) tarihinde Kuveyt'te düzenlenen III. Fikhî Meseleler Sempozyumu kararlarını esas almak gerektiğini görecektir. Söz konusu sempozyumda aşağıdaki kararlar alınmıştır:

1. Kollektif Vakıf, birden fazla kişinin katılımını veya mal vakıflarında hayrî cihetlerden biri

70 El-İşbah ve'n-Nazair Li İbn Nüceym, s.225; ayrıca bkz. Bahru'r-Ra'ik, C. V, s. 241.

71 Haşiyetu İbn Abidin, C. IV, s. 384.

72 a.g.e., C. IV, s. 388.

73 İbn Teymiyye, Mecmuu'l-Fetava, C. 31, s. 220; ayrıca bkz. aynı kaynağın öncesi ve sonrası.

74 Nasir Meyman, Para Vakıfları ve Mali Araçlar, s. 134.

üzerinde -sınırlı ya da mutlak olarak- birden fazla vakıf cihetinin iştirakini ifade eder.

2. Kollektif vakıf, iyilik ve takva üzerinde dayanışma örneklerinden biridir. Burada, çeşitli hayrî projelerde hizmete sunulması için şirketlerde, miras ve haklardaki küçük payların ve belirli hisselerin toplanması söz konusudur. Aynı şekilde kolektif vakıflar; geniş yelpazede ve sektörel dağılımdaki insanların vakfa özendirilmesini, bölge ve ülke şartlarına göre devlet bütçeleri dışındaki hayrî projelerin finansman kaynaklarının teminini sağlamaktadır.
3. Kollektif Vakıf Türleri: Camilerin yapımına katılım, okulların yapımı için toplanan paralar, ribatlar, vakıf bonoları, vakıf hisse senetleri ve vakıf fonları.
4. Kollektif vakıfların kaynaklara dayandırılması bireysel vakıfların kaynaklara dayandırılması gibidir. Sadece kolektif vakıfların daha yaygın ve daha kapsamlı oluşu gibi bir farkı vardır. Bu vakıfların hükmü ise *شرط الواقف كنص الشارع / vakıf kurucusunun şartı şari'in/kanun koyucusunun hükmü gibidir* ilkesinden hareketle vakıf pay sahiplerinin ortak şartlarda anlaşması ile veya inşa şartları önceden ilan edilmiş vakıfların inşasına katılım sağlamak şeklinde belirler.
5. Kollektif vakıflara, İslam hukuk bilginlerimizin bireysel vakıflar ile ilgili kararları uygulanır. Burada vakıf kurucuları, galle harcamaları için, fonların yönetimi veya likidasyonu için özel şartlar belirleyebilirler.

4.5. Fon Likidasyonu ve Vakfın Sürdürülebilirliği-ne (Tebid) Etkisi

Yukarıda halka arz ile ilgili zikredilen yöntemler, bütünüyle askıya alınabilir veya satış amaçlı ve kâr amaçlı hisse ortaklıklarında vakıf payları şeklinde değerlendirilebilir. Fakihlere göre bu mümkündür.

Fakat burada öne çıkan soru şudur: İçinde herhangi bir cihetle mevkuף payları bulunan ve likidasyonu düşünülen fonların bulunduğu vakfın durumu nedir?

Başlangıçta, İslam hukuk bilginlerinin, geçici vakfa cevaz veren bir kısım Malikî hukukçuların aksine, vakfın sürdürülebilirliği (te'bid) üzerinde görüş birliğinde olduklarını belirtmek gerekir.

Fonların bölünmesi kural olarak hisselerin vakfını etkilemez. Nitekim bu fonlar ebediyen vakfedilmişlerdir. Eğer vakıf kurucusu ebedi olmaması yönünde bir ifade belirtmişse ve şirketin tasfiyesine kadar geçici vakfetmişse bu durumda İbnu'l-Hümmam (rahimehullah)'a göre; vakıf kurucusu ile diğer ortaklar hisseleri paylaşırlarsa vakıf kurucusunun payına düşen kısım vakıf olarak belirli bir yerde tutulur, o kısmı tekrar vakfetmesi gerekmez.⁷⁵

Burada fonların bölüşümü veya geçici bir süreliğine çözülmesi sonucu geliri kesilen vakıf hisseleri yıkılan vakıfların durumuna benzetilemez.

Asla, çünkü burada iki vakıf arasında açık bir fark vardır. Yıkılmış ve kamusal yararı devam etmeyen bir vakıfta, bizzat vakfın aslı yıkılmış demektir. Bu durumda o vakfın kullanılması mümkün olmayacaktır. Ancak hisse vakıflarında durum farklıdır. Burada sadece hisse vakıflarının geliri bir süreliğine durabilir, vakfın aslı herhangi bir şekilde etkilenmez. Vakıf yöneticisi yeni bir yatırım ile vakfı tekrar işler hale getirecektir.⁷⁶

Eğer vakıf hissesinin azlığından veya şirketin büyük zararlar kaydetmesinden dolayı her iki durum birlikte gerçekleşirse bu durumda, İmam Ahmed'in dediği gibi, kalan hisse benzer bir diğer hisseye eklenir. Örneğin cihad için vakfedilmiş bir at yaşlanır da cihada elverişsiz hale gelirse bu durumda at satılır ve yerine yine cepheye adanmış başka bir at satın alınır. Satılan atın parası ile yeni bir at almak mümkün olmazsa o paraya ek yapılır. Çünkü burada amaç vakfın yararının devamını sağlamak ve onu zayi olmaktan korumaktır. Bunu sağlamanın yolu ise ancak bu şekilde olur.⁷⁷ Bununla birlikte bir kısım Malikî hukukçular, kamu yararı olması dışında söz konusu vakfın ilk vakıf ile aynı tevcihe sahip olmasını aramamışlardır.⁷⁸

Özet olarak hisse vakıflarının durumu diğer hayrî vakıfların durumuna benzer. Bunlar da diğerleri gibi ebedidir, şirketin tasfiyesi ile vakfın kapanışına hüküm verilemez. Vakfın sağladığı yarar devam ettiği sürece vakıf da devam eder. Ancak vakfın sağladığı yarar, toplumda karşılık bulmayacak kadar azalmışsa işte o zaman vakfın kapanması söz konusu olabilir.⁷⁹

75 *Fethu'l-Kadir*, C. VI, s. 212; *el-Bahru'r-Raik*, C. V, s. 123.

76 *Nasıl el-Meyman*, a.g.e., s. 149.

77 *El-Muğni*, C. V, s. 369.

78 *Haşiyetu'd-Dusukî Ala Şerhi'l-Kebir*, C. 4, s. 91.

79 *El-Muğni*, s. 369.

Kuveyt Vakıflar Yasası 52. Madde’de bu hususa atfen, hayrî vakfın bitmeyeceği, ancak geçici bir vakıf olması halinde ve müddetinin sona ermesi halinde vakfın son bulacağı belirtilmektedir.⁸⁰ En doğrusunu Allah bilir.

Vakıf fonlarının yatırım fonlarına dönüştürülmesi kolay olmamakla birlikte imkânsız da değildir. Bu işlem ise yasal çerçevede vakıf fonlarını yeniden gözden geçirmeyi gerektirmekte, aynı şekilde hal-kın bu tür vakıf fonlarına teşvik edilmesini de gerekli kılmaktadır.

Sonuç

Bu araştırma, vakıf fonlarıyla katılım fonları arasındaki benzerlik ve ayrışma yönlerini özetlemiştir. Her şeyden önemlisi, bu dönüşümün uygulanmasından önce, İslam Hukuku’nun vakıf yatırım usullerine bakış açısını ortaya koymaktır. Nitekim bu hususta söz konusu dönüşümün ve vakıf akarlarından elde edilen gelirlerin yatırıma dönüştürülmesinin meşruiyeti (İslam Hukuku’na uygunluğu) ortaya çıkmaktadır. Fakat İslam Hukuku, maslahatın gerektirdiği bazı istisnalar ile birlikte vakfın tahsis edildiği kimselerin muvafakatı dışında, gelirlerin bir kısmını vakıf sermayesinin büyütülmesi için ayırmayı uygun (caiz) bulmamaktadır.

Aynı şekilde bu araştırma, vakıf hisseleri, satışa sunulmuş tahvil senetleri, hisse senetleri veya borç senetleri şeklinde bilinen vakıf yatırım fonlarının oluşturulması için önerilen genel katılım biçimlerini sunmuş ve her birinin özelliklerini incelemiştir.

Vakıf Yatırım fonlarının oluşturulmasında karşılaşılan problemlerin çözümü için fakihlerin (İslam Hukukçuları) para vakıflarına ve para vakfı olarak kurulan vakıfların vakıf senedinde amaç değişikliğine dair karar ve görüşlerinin bilinmesi gerekmektedir ki bu çalışma esnasında bunun hukuka uygun/meşru olduğu ortaya çıkmıştır. Vakıf yatırım fonları sosyal vakıf şekillerinden olduğu için araştırmacı, bu hususta Üçüncü Fıkıh Sempozyum kararlarını esas almıştır. Araştırmacı aynı zamanda vakıf yatırım fonlarının geleceğine ışık tutmak adına vakıf yatırım fonlarının tasfiyesinin, vakıfların ebediliğini olumsuz etkileyeceğini belirtmektedir.

Yukarıda anlatıldığı üzere, vakıf yatırım fonlarının kurulmasının mümkün olduğu hususu açığa çıkmaktadır. Özellikle açık/anlaşılır ve uygun mevzuatın çıkarılmasını bekleyen verimli toprakların varlığı ve bu toprakları işletebilecek yeterlikte yatırım projelerinde ehil mütevelliler bulunması halinde bu husus daha bir önemli ve belirgin hale gelmektedir.

80 Kuveyt Vakıflar Yasası, s. 313.

KAYNAKÇA

1. Tefsir Kitapları

El-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân* (Ahmet b. Ali er-Râzî, Ebu Bekr ö. 370 H.).

2. Hadis Kitapları

Sünenü't-Tirmizî, Muhammed b. İsa es-Sülemi Ebu İsa, (ö. 279) Tahkik: Ahmet Muhammed Şakir vd.,- Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut.

Sahihu'l-Buhârî, Muhammed b. İsmail el-Ca'fî, Ebu Abdullah el-Muteveffa (ö. 265), Tahkik: Mustafa Dib el-Buğa, 2. Baskı, İbn Kesir Yayınevi, Yemame, Beyrut, 1407/1987.

Fethu'l-Bârî, el-Askalânî, Ahmed b. Ali b. Hicr eş-Şafî'i, Ebu'l-Fadl (ö. 852), Tahkik Muhammed Fuad Abdalbaki ve Muhibbuddin el-Hatib (Daru'l-Marife, Beyrut, 1379).

El-Muvatta, Malik İbn Enes el-Esbahî, İmam Ebu Abdullah, (ö. 179), Tahkik: Muhammed Fuad Abdalbaki (Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Mısır).

3. Şafii Fıkıh Kitapları

Muğni'l-Muhtac ila Marifeti Meani Elfazi'l-Minhâc, Şeyh Şemseddin Muhammed b. Muhammed el-Hatib eş-Şerbînî (ö. 977), Tahkik: Ali Muhammed Muavvid ve Adil Ahmed Abdulmevcud, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1994.

El-Mecmu', en-Nevevî, Yahya İbn Şeref, Ebu Zekeriyya (ö. 676), Tahkik: Mahmut Matrahî (21. Baskı, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1417/1996).

El-Mühezzebe fî Fikhi'l-İmam eş-Şafîî Liebi İshak eş-Şirazî (ö. 476), Tahkik: Muhammed ez-Zuhaylî, Daru'l-Kalem, Şam, 1. Baskı, 1996.

4. Hanefî Fıkıh Kitapları

El-İştibah ve'n-Nazair Li İbn Nüceym, Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1413/1993.

El-Bahru'r-Raik Şerhu Kenzi'd-Dekaik, Zeyduddin b. İbrahim b. Muhammed el-Mısırî el-Hanefî.

Fethu'l-Kadir, İbnü'l-Hümmam (ö. 681) Muhammed b. Abdulvahid es-Sivasî el-Maruf biİbnü'l-Hümmam, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1. Baskı.

El-Hidaye Şerhu Bidayetu'l-Mübtedi, Burhaneddin el-Merğinanî, Maa Nasbî'r-Raye Tahricu Ehadişi'l-Hidaye, Cemalüddin ez-Zeyleî, İtenabiha Eymen Salih Şa'ban, Daru'l-Hadis, 1. Baskı, Kuveyt, 2006.

5. Maliki Fıkıh Kitapları

Et-Tacve'l-İklil Ala Envari't-Tenzil Li'l-Beydavî, Muhammed b. Ebi Bekr el Makdisi eş-Şafîî, Kemaleddin Ebu'l-Mealî, (ö. 906/1501), El Yazması Eser, Esed Millî Kütüphanesi.

Haşiyetu'd-Düsûkî Alâ Şerhi'l-Kebîr Li'l-Allâme Şemseddin eş-Şeyh Muhammed Arafa ed-Düsûkî (ö. 1230) *Alâ Şerhi'l-Kebîr Li Ebi'l-Berakat Seyda Ahmed Ed-Dürdir*, Daru'l-Fikr Yayınevi ve Dağıtım, Beyrut, 1. Baskı, 1998.

El-Müdevvenetü'l-Kübra, el-İmam Malik Ebu Abdullah Malik b. Enes b. Malik İmam, Daru'l-Hicre ve Sahibu'l-Mezhebi'l-Malikî, (ö. 179) *Rivayetu Sahnun et- Tennufî* (ö. 240), *Abdurrahman b. El-Kasım el-Itkî* (ö. 191), Daru Sadır, Beyrut.

6. Hanbelî Fıkıh Kitapları

Kitabu'l-Vukuf fî Mesaili'l-İmam Ahmed, Ahmed b. Hanbel eş-Şeybanî (ö. 241), Tahkik: Abdullah b. Ahmed b. Ali ez-Zeyd, Mektebetu'l-Maarif, Mısır.

Mecmuu'l-Fetava, Şeyhu'l-İslâm İbnTeymiyye (ö. 728) Hazırlayan: Abdurrahman b. Muhammed en-Nec-dî, Riyad Matbaası, h. 1383.

El-Muğnî Li-İbnKudame (ö. 630), *İbn Kudame el-Makdisi* (ö. 683)'nin *Şerhi ile Birlikte*, Tahkik: Muham-med Şerefeddin Hitab ve es-Seyyid Muhammed es- Seyyid, Daru'l-Hadis, Kahire, 1. Baskı, 1996.

7. Caferî Fıkıh Kitapları

Şeraiu'l-İslam fi Mesaili'l-Helal ve'l-Haram, Muhakkik el-Hillî, Ebu'l-Kasım Necmeddin Cafer b. El-Hasan, (ö. 676), Eklemeler, İhrac ve Tahkik: Abdulhüseyn Muhammed Ali Bakkal, Daru't-Tefsir Yayınları, 1. Baskı, 1419. İkinci Kısım, el-Akd 108, el-Vakfu'l-İslamî, Gelişimi, Yönetimi, Büyümesi, Münzir Kahf, Daru'l-Fikr Yayınları, Şam, 1. Baskı, 2006.

8. Diğer Fıkıh Kitapları

E'lamu'l-Muvakkiin An Rabbi'l-Alemin, İbnu'l-Kayyim Muhammed b. Ebi Bekr ez-Zerî, Ebu Abdullah (ö. 751), Tahkik: Taha Abdurrauf, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1991.

El-Emval, Ebu Ubeyd el-Kasım b. Selam (ö. 224), Tahkik: Muhammed Halil Haras, Daru'l-Fikr Yayınları, Beyrut, 1988.

9. Diğer Eserler

Ahmed b. Muhammed el-Halil, *El-Eshümve's-Senedat ve Ahkamuhafi'l-Fikhi'l-İslam*, Darulbni'l-Cevzî, Suudi Arabistan, 2003.

Muhammed Ubeyd el-Kübeysî, *Ahkamu'l-Vakfi'ş-Şeriatî'l-İslamiyye*, Irak Vakıflar ve Dini İşler Bakanlığı, Kültür İşleri Yayınları, Bağdad, 2001.

, Münzir Kahf, *el-Vakfu'l-İslamî, Gelişimi, Yönetimi, Büyümesi*Daru'l-Fikr Yayınları, Şam, 1. Baskı, 2006.

10. Akademik Tezler

Usam Halef el-Anzî, *Sanadiku'l-İstismari'l-İslamiyyeve'r-Rekabetu Aleyha*, Ürdün Üniversitesi Şeriat Fa-kültesine Sunulmuş Doktora Tezi, 2004.

Usame Abdulmecid el-Anî, *Sanadiku'l-Vakfi'l-İstismari*, Dirasetun Fıkhiyyetun İktisadiyye, Daru'l-Beşai-ri'l-İslamiyye, Beyrut, 2010.

11. Bilimsel Kongre Ve Sempozyumlarda Sunulmuş Çalışma Ve Araştırmalar

Abdullah b. Musa el-Ammar, "Vakıf Mallarının İşletilmesi", *Birinci Vakıf Hukuku Problemleri Kongresi*, Kuveyt Vakıflar Genel Müdürlüğü ve İslam Kalkınma Bankası İşbirliği ile, Kuveyt, 11-13 Ekim 2003.

Hüseyin Hüseyin Şehhate, "Vakıf Mallarının İşletilmesi", *Birinci Vakıf Hukuku Problemleri Kongresi*.

Halid Abdullah eş-Şuayb, "Vakıf Mallarının İşletilmesi", *Birinci Vakıf Hukuku Problemleri Kongresi*.

Abdullah b. Musa el-Ammar, "Para Vakıfları ve Mali Evrak (Değerli Kâğıtlar)", *İkinci Vakıf Hukuku Prob-lemleri Kongresi'ne Sunulan Tebliğ* (Çağın Meydan Okumaları ve Şer'i İctihatlar), Kuveyt, 8-10 Mayıs 2005, Birinci Baskı, Kuveyt, 2006.

Nasır Abdullah el- Meyman, "Para Vakıfları ve Mali Evrakların İslam Hukukundaki Hükümleri", *İkinci Va-kıf Hukuk Problemleri Kongresi*.

Muhammed Mustafa es-Zühaylî, "Günümüzde Vakıf Sandıkları, Tekyifi, Şekilleri, Hükümü, Problemleri", *İkinci Vakıflar Kongresi Çalışmalarına Sunum*, Ümmü'l-Kura Üniversitesi, 18-20 Zilkade, 1427.

Dr. İkbâl Abdulaziz el-Matu', Ed. Dr. Muhammed Baltacı Hasan, *Vakıf Gelirlerinin İşletilmesi ve Geliştiril-mesine Dair Kuveyt Vakıf Kanunu Tasarısı*, Kuveyt Devleti Vakıflar Genel Müdürlüğü, Birinci Baskı, 1412.